

UNIVERZITA TOMÁŠE BATI VE ZLÍNĚ
FAKULTA HUMANITNÍCH STUDIÍ
Institut mezioborových studií Brno

Šikana ve školních zařízeních

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Vedoucí diplomové práce:

Mgr. Ing. Irena Ocetková, Ph. D.

Vypracoval:

Petr Dušek

Brno 2009

PROHLÁŠENÍ

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci na téma „Šikana ve školních zařízeních“ zpracoval samostatně a použil jen literaturu uvedenou v seznamu literatury.

Brno 25. 3. 2009

.....
Petr Dušek

Poděkování

Touto cestou bych chtěl poděkovat Mgr. Ing. Ireně Ocetkové, Ph. D. za odborné vedení práce, za praktické rady a za možnost využít její zkušenosti v této problematice. Dále děkuji za výbornou spolupráci ředitelce ZŠ Bohumila Hrabala Mgr. Lhotkové, ředitelce ZŠ Praha 9 Mgr. Šťastné, PaedDr. Vohralíkové a pedagogům obou základních škol, ve kterých bylo prováděno šetření. Bez spolupráce výše jmenovaných by tato práce nevznikla.

Poděkování patří i mé manželce, která mi pomáhala s administrativními úkony, zejména s tvorbou dotazníků pro šetření.

OBSAH

1. ÚVOD	2
2. TEORETICKÁ ČÁST	4
2.1. VÝVOJ OSOBNOSTI	4
2.1.1. <i>Charakteristika jednotlivých fází</i>	4
2.2. SOCIÁLNĚ PATOLOGICKÝ JEV	6
2.3. PORUCHY CHOVÁNÍ.....	7
2.3.1. <i>Základní charakteristika poruch chování a jejich dělení</i>	8
2.3.2. <i>Faktory zvyšující riziko rozvoje poruch chování</i>	9
2.3.3. <i>Poruchy chování v dětském věku</i>	11
2.3.4. <i>Vývojová podmíněnost poruchového chování</i>	11
2.4. CHARAKTERISTIKA PORUCH CHOVÁNÍ V DĚTSKÉM VĚKU	13
2.5. AGRESIVNÍ PORUCHY CHOVÁNÍ.....	15
2.5.1. <i>Vymezení pojmu agresivní chování, agresivita, agrese</i>	15
2.5.2. <i>Některé příčiny vzniku agresivity</i>	15
2.6. ŠIKANA	16
2.6.1. <i>Motivy šikanování</i>	18
2.6.2. <i>Agresor šikany</i>	20
2.6.3. <i>Oběť šikany</i>	22
2.6.4. <i>Typy šikanování</i>	22
2.6.5. <i>Stadia šikanování</i>	24
2.7. PREVENCE.....	25
3. PRAKTICKÁ ČÁST	28
3.1. CÍL VÝZKUMU	28
3.2. OTÁZKY K ŠETŘENÍ	29
3.3. POPIS ZKOUMANÉHO VZORKU	29
3.4. POUŽITÉ METODY.....	30
3.5. PRŮBĚH PRŮZKUMU	31
3.6. PREZENTACE ZÍSKANÝCH DAT.....	31
3.7. SHRUTÍ VÝSLEDKŮ PRAKTICKÉ ČÁSTI A ZODPOVĚZENÍ POLOŽENÝCH OTÁZEK...44	
3.7.1. <i>Popis výsledků praktické části</i>	44
3.7.2. <i>Vyhodnocení položených otázek</i>	53
4. ZÁVĚR	58
4.1. ZÁVĚREČNÁ DOPORUČENÍ.....	59
RESUMÉ	62
ANOTACE	63
KLÍČOVÁ SLOVA	63
5. SLOVNÍK	64
POUŽITÉ ZKRATKY	65
6. SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	66
7. SEZNAM TABULEK	68
8. PŘÍLOHY	69
A. DOTAZNÍK.....	69

Cíl práce

Cílem diplomové práce je analýza a srovnání současného stavu šikany mezi žáky 9. tříd dvou základních škol, z nichž jednou je škola na velkém sídlišti a druhou škola v jiném městském obvodě, která kapacitně převyšuje poptávku spádových žáků a postupem času se rozvinula ve výběrovou s rozšířenou výukou jazyků a informačních technologií s jistou prestižní pověstí.

Cílem je rovněž ověřit, zda žáci posledních ročníků rozumí významu pojmu šikana, jestli se s šikanou již setkali, jsou-li obětí, pasivním divákem nebo přímo v roli agresora. Na základě provedeného průzkumu vyhodnotit položené otázky a nalézt preventivní programy k zamezení vzniku nebo progresu šikany na uvedených základních školách.

Metoda

Potřebné informace jsem získal rešerší dostupné literatury a dalších informačních zdrojů. Při hledání odpovědí na položené otázky jsem postupoval takto: Provedl jsem anonymní dotazníkové šetření u žáků uvedených škol, kde jsem vybral celkem šest devátých tříd s průměrným věkem žáků 14 – 15 let, které řadíme do skupiny staršího školního věku. Následně jsem vyhodnotil dotazníkové šetření a shrnul získaná data. Na závěr jsem srovnal a zhodnotil výsledky výzkumu.

Výsledky

Přispějí k možnosti nalezení postupů prevence vzniku šikany a účinného potírání šikany již vzniklé za přispění sociálně-psychologických postupů ve výuce i mimo ni.

„Schytáš to za to, že jsi Žid; za to, že černou kůži máš; za to, že rány nevracíš; za to, že v tísní ránu dáš. Schytáš to za to, že jsi nejthlustší; za to, že nejsi velký dost. Jsou lidé, kteří slíznou to za každou malou pitomost.“

(Úryvek z „Blues o opuštěnosti na hřišti“, Adrian Mitchell)

1. ÚVOD

Téměř každý den jsme prostřednictvím médií informováni o násilí, agresi a brutalitě členů naší společnosti, našich spoluobčanů. Jakákoliv zpráva o případech, ve kterých se objevuje útisk, násilí, sobeckost, nebo kdy chování útočníků postrádá jakoukoli logiku a racionalitu, jistě určitým způsobem ovlivní každého z nás. Téměř všichni se dokážeme vcítit do role oběti a mimo hněvu si musíme připustit i velmi nepříjemné pocity. A to se nás celá věc osobně netýká!

Problematika šikanování je fenomén, se kterým se setkává celá naše společnost. Věková hranice aktérů se posouvá směrem dolů, přibývá bezohlednosti a brutality. S agresivitou se setkáváme již u dětí v prvních třídách základních škol.

Přesto, že jsou následky tohoto sociálně patologického jevu mnohdy fatální, bývá otázka šikany podceňována, nebo dokonce přezírána a zlehčována. Rodiče by se častěji měli zamýšlet, zda-li jejich děti mají ve společnosti svých vrstevníků postavení na stejné úrovni jako ostatní. Měli by si uvědomit, že dítě chápe je jako toho, kdo jej posílá do školy, ve které se mu děje příkoří a odpovědnost proto primárně rovněž přičítá zase rodičům.

Důsledky šikany jsou negativní nejen pro oběť a její blízké, ale také pro útočníka a následně pro celou společnost. Proto by všichni, kdo jsou angažováni v edukačním procesu základního školství, tedy nejen rodiče, ale i pedagogičtí i nepedagogičtí pracovníci, měli preventivně působit na děti již od útlého věku.

Některé statistiky ukazují, že téměř každé páté dítě se na našich základních školách již se šikanou setkalo. Negativní chování mezi dětmi nesmí být dospělými tolerováno či přehlíženo nebo dokonce zlehčováno. Nedojde-li ke změně současného stavu, čísla, hovořící o projevech šikany, v budoucnu dosáhnou nepochybně vyšších hodnot.

Teoretická část je zaměřena na specifikaci šikany jako sociálně patologického jevu, který souvisí s agresivní poruchou chování. Zaměřuje se na definování motivů a příčin šikany. Detailně popisuje různé formy, typy a stádia jejího vývoje.

Hlavní a praktickou částí celé práce je průzkum výskytu šikany a jejího vnímání mezi žáky devátých ročníků sídlištní základní školy a porovnání s výsledky šetření na výběrové základní škole s rozšířenou výukou jazyků.

Závěrem práce je návrh způsobů prevence, které přispějí k předcházení a snižování projevů šikany u dětí na základních školách.

2. TEORETICKÁ ČÁST

2.1. Vývoj osobnosti

Vzhledem k tématu této práce se soustředím na období školního věku dítěte, zvláště na období staršího školního věku.

Nástup do školy je pro dítě mezníkem v procesu socializace. Dítě se odpoutává od závislosti na rodině. Její vliv je nahrazován působením jiných sociálních skupin. Dítě se stává školákem, získává novou sociální roli, nové zkušenosti. Ve škole se rozvíjí jeho schopnosti, dovednosti ale zejména absorbuje značné množství nových poznatků. Období školního věku lze rozdělit do tří fází¹:

- a) raný školní věk - od 6-7 let do 8-9 let,
- b) střední školní věk - od 8-9 let do 11-12 let,
- c) starší školní věk - od 12 let do ukončení povinné školní docházky, přibližně do 15 let.

2.1.1. Charakteristika jednotlivých fází

V raném školním věku dítě přijímá roli žáka, která je mu určena pravidly společnosti i právním řádem. Je vytvářena tzv. norma žáka, tvořená souborem vlastností, které jsou od žáka očekávány. Společnost vyžaduje, aby dítě normu respektovalo. Dítě, které se chová dle očekávání, je odměňováno. Pokud se chová v rozporu, bývá hodnoceno záporně, bývá odmítáno.

Další rolí, je role spolužáka – vrstevníka. Děti v třídním kolektivu jsou na stejné úrovni vývoje. Dítě se učí přijímat novou pozici ve skupině, učí se spolupracovat s ostatními, komunikovat s nimi, učí se sebeovládání, učí se být solidární. Přijímá

¹ VÁGNEROVÁ, M.: Vývojová psychologie. Praha: Portál, s.r.o, 2000, ISBN 80-7178- 308-0

skupinové normy chování a jednání uvnitř třídního kolektivu. Osvojuje si také pravidla, podle kterých se musí chovat ve škole a která jsou závazná pro všechny. Děti v tomto věku se ochotně řídí pravidly, jejichž dodržování od nich škola vyžaduje, přijímá roli hodného žáka.

Říčan uvádí, že tato role žáka v období středního školního věku závisí na ztotožnění se s rolí samotného jedince. Děti si osvojily platná pravidla chování ve škole. U dítěte se mění sebehodnocení. Mění se jeho postoj k učiteli. Nejde již o emocionální vazbu mezi ním a žákem. Pro dítě se stává důležitějším, zda jsou požadavky, kladené na něho učitelem, v souladu s předem stanovenými pravidly. Pokud se požadavky liší, dítě toto pociťuje jako nespravedlivé a nechce se jimi řídit.

V období středního školního věku jsou již děti schopny si ve skupině vytvářet vlastní pravidla, vlastní normy, které jsou pro ně důležitější, než normy, dané jim dospělými. Pro děti jsou závazné, a pokud se dle nich nechovají, nejsou do třídního kolektivu přijaty. Dochází až k izolaci, resp. vyloučení z kolektivu, čímž je dítě nuceno raději se těmto normám podřídít. To vychází z faktu, že člověk obecně je sociální tvor a děti více než dospělí potřebují cítit příslušnost ke skupině, která je jim blízká věkem a názory a jejíž podporu může jako člen očekávat.

Ve skupině se učí jiným způsobům chování než v rodině. Vrstevnická skupina začíná v období středního školního věku nahrazovat pocit jistoty a bezpečí, který byl uspokojován v rodině. Děti jsou schopné vytvořit skupinu, která jedná jako celek, což se může projevat jak negativně, tak pozitivně. V tomto období se začíná objevovat šikanování. Děti se stávají více samostatnými také v názorech na ostatní, na své spolužáky. Hodnoceny jsou zjevné projevy, ale také zda jim jsou tyto projevy příjemné nebo ne. Více jsou populární děti, které mají smysl pro humor, jsou veselé, přátelské, které nejsou sobecké. Nepopulárním se stává žák, který neodpovídá požadavkům vrstevníků, je něčím jiný, nějak nepříjemný. Šikana pochází z francouzského slova *chicane*, což znamená zlomyslné obtěžování, týrání, sužování... Ve většině případů jde o opakované ubližování, kterým oběť trpí mnohdy celé měsíce i roky. Za šikanu lze označit i jednotlivou událost zvláště krutého ublížení, která se zatím neopakovala.

Starší školní věk - pubescence je přechodným obdobím mezi dětstvím a dospělostí. Dochází k proměně všech složek osobnosti dospívajícího jedince, zejména k pohlavnímu dozrávání, proměně vlastního těla. Mění se zevnějšek jedince, který se stává součástí sebehodnocení. Pubescent se v tomto období osamostatňuje, mění se jeho vztah

k rodičům, snaží se od nich nějakým způsobem odlišovat. Velký význam má pro něho vrstevnická skupina, s jejímiž členy se snaží ztotožnit. Role, kterou zde získá, má velký vliv na jeho identitu. Normy, které vrstevníci stanoví, jsou přednější než normy rodiny. Jejich dodržování je nutné, překročení norem je trestáno. Dochází k vyloučení ze skupiny a k izolaci. Jde o období spojené s ukončením povinné školní docházky, rozhodováním o budoucnosti, výběrem povolání. Jedinci prožívají první lásky. Dochází ke změnám emočního ladění jedince, projevující se impulzivitou, nedostatkem sebeovládání. Přecitlivělost, změna nálad znamená problémy v mezilidských vztazích, má vliv na vznik konfliktů. Pubescenti odmítají podřízenou roli, jsou k dospělým netolerantní.

2.2. Sociálně patologický jev

Každá společnost je založena na určitém normativním řádu, který tvoří sociální normy. Mezi sociální normy patří zákony, společenské návyky, mravy a tabu. Sociální chování je takové chování, které je v souladu s těmito stanovenými, uznávanými a akceptovanými normami.

Menší skupiny (např. zájmová sdružení, sportovní sdružení, politické strany, atd.) si stanovují vlastní normy, které se nerozcházejí s normami společnosti. Na jejich dodržování a plnění dohlíží jak společnost, tak i skupina svými mechanismy k tomu určenými. V případě porušení norem dochází k potrestání.

Skupiny, které vyznávají zcela odlišné nebo zcela protikladné normy, hodnoty i morálku, se nazývají sociálně deviantní nebo sociálně patologické. Jedná se např. o gangy, nacionalistická hnutí, teroristické skupiny, negativní party, fanatické a náboženské sekty.

Hartl vysvětluje pojem sociální patologie takto: „Sociální patologie je zastaralý výraz pro odvětví sociologie, která se zabývala průběhem a podmínkami abnormálních sociálních procesů jako je zločinnost, pracovní úrazy, alkoholismus, dopravní nehodovost apod².”

² HARTL, P., HARTLOVÁ, H : Psychologický slovník. 1. vyd. Praha: Portál, 2000, ISBN 80-7178-303-X, str. 401

Zapletal uvádí: „Negativní společenské jevy (sociálně patologické jevy) nekriminální povahy jsou takové jevy, které se v negativním směru odchylojí od norem a hodnot uznávaných společností“³. Upozorňuje na to, že protispolečenské jevy nejsou platným právem sankcionovány, ale jsou v zásadním rozporu s hodnotami a normami společností akceptovaných. Jsou charakteristické masovostí, trvalostí a rozšířeností v sociálních podmínkách. Tyto jevy často úzce souvisejí s delikvencí a kriminalitou. Řadíme mezi ně např. sebevražednost, alkoholismus, nealkoholovou toxikomanii, sexuální promiskuitu⁴.

Mezi závažné sociálně patologické jevy patří šikanování, které není pouze problémem skupinovým, ale celospolečenským. S tímto sociálně patologickým jevem se setkáváme v mnoha podobách a může nás provázet po celý život. Vyskytuje se již u zcela malých dětí a s přibývajícím věkem se jeho procento zvyšuje. Později pokračuje u mladých lidí ve škole, v zájmových skupinách, v zaměstnání, v partnerských vztazích atd. Šikana, patřící do oblasti nežádoucí agresivity, je jednou z nejzávažnějších deformací sociálních vztahů, rolí a norem života. Projevuje se svévolným ponižováním, zastrahováním, donucováním, omezováním, vydíráním a týráním druhých osob.

2.3. Poruchy chování

Jak uvádí Vágnerová: „Poruchy chování lze charakterizovat jako odchylku v oblasti socializace, kdy jedinec není schopen respektovat normy chování na úrovni odpovídající jeho věku, eventuálně na úrovni svých rozumových schopností“⁵.

Dělíme je:

- Podle vzniku – pod pojmem specifické poruchy chování chápeme takové poruchy chování, které vznikají vlivem různých faktorů na podkladě existujícího a prokázaného

³ ZAPLETAL, J.: Kriminologie I. Díl. 2. vyd. Praha: Policejní akademie ČR, 1995, ISBN 80-85981-15-7; str. 9

⁴ ZAPLETAL, J.: Kriminologie II. Díl. 2. vyd. Praha: Policejní akademie ČR, 1996, ISBN 80-85981-28-9, str. 42

⁵ VÁGNEROVÁ, M.: Psychopatologie pro pomáhající profese. 1. vyd. Praha: Portál, s.r.o, 1999, ISBN 80-7178-214-9, str. 83

oslabení CNS ve smyslu neurologického postižení. Tomuto syndromu odpovídají syndromy LMD, ADHD, ADD. Nespecifické poruchy chování tvoří symptomatologicky podobnou skupinu, organický podklad u těchto jedinců chybí.

- Podle příčiny – na podkladě psychického onemocnění nebo nervové poruchy, které v tomto případě provázejí psychická onemocnění či tyto poruchy zapříčiní. Poruchy vyžadují včasnou diagnostiku a spolupráci s psychiatrem a psychologem. Jedná se o poruchu nervové činnosti, psychické onemocnění nebo na základě výchovně sociálního narušení.
- Podle intenzity – poruchy dělíme na poruchy asociální, disociální a antisociální.
- Podle společenské závažnosti – na poruchy agresivní a poruchy neagresivní.

2.3.1. Základní charakteristika poruch chování a jejich dělení

Chování, které lze označit jako poruchové, mívá určité znaky:

Nerespektování platných sociálních norem

Pokud jedinec není schopen pochopit význam hodnot a norem, nejedná se o poruchu chování. Týká se to především mentálně retardovaných a lidí, kteří přicházejí z jiného sociálně-kulturního prostředí, kde platí jiné normy.

O poruchu jednání se jedná v případě, kdy jedinec normy chápe, ale odmítá jejich dodržování nebo se jimi nedokáže řídit. Důvodem může být jiná stupnice hodnot, rozdílný osobní postoj nebo neschopnost ovládat své chování např. z důvodu požití alkoholu či drog.

Neschopnost udržování přijatelných sociálních vztahů

Jedinec, který je nadměrně zaměřen na sebe, na uspokojování vlastních potřeb, z důvodu nedostatku empatie a přebytkem egoismu není schopen udržovat přijatelné sociální vztahy. Velmi často ani nezažil citový vztah. Nerespektuje sociální normy a práva

druhých lidí. Přátelství využívá pro osobní užitek. Svědomí těchto jedinců není dostatečně rozvinuté, při porušení normy neuznávají svoji vinu.

Agresivita

Agresivita je způsobem reagování, který bývá spojen s porušováním práv ostatních. V dětském věku mohou mít poruchy chování přechodný charakter. Mnohdy však bývají signálem pozdější poruchy osobnosti. Delikventní chování začíná ve většině případů již v dětství.

2.3.2. Faktory zvyšující riziko rozvoje poruch chování

M. Vágnerová uvádí: „Dispozice k poruchovému chování je multifaktoriální. Projeví se zde jak biologické předpoklady, tak vliv mnoha sociálních faktorů, tj. nežádoucích zkušeností. Jde o interakci rizikových vlivů.

Za základní rys je považováno chování, kterým jedinec v různé míře, opakovaně a dlouhodobě porušuje sociální normy. Vágnerová dodává: „Nejde o následky duševních poruch nebo onemocnění, ale o odchylky v osobnostním vývoji, které jsou dány interakcí základních etiologických faktorů⁶.“

Osobnostní faktory

genetické dispozice: dispozice k disharmonickému vývoji a agresivnímu způsobu reagování, která se v dětství může projevit na úrovni temperamentu;

oslabení nebo porucha centrální nervové soustavy: rizikový faktor, který zvyšuje předpoklad vzniku nežádoucího reagování. Objevuje se nejčastěji u dětí se syndromem hyperaktivity, po úrazech hlavy apod.

⁶ VÁGNEROVÁ, M: Psychologie problémového dítěte školního věku. 1. vyd. Praha: Univerzita Karlova, Husitská teologická fakulta 1997, ISBN – 80-7184-487-8; str. 67

úroveň inteligence: nepatří mezi faktory ovlivňující riziko vzniku poruchového chování. Významnějším faktorem je v tomto směru míra sociokulturní zanedbanosti, která však souvisí s nižší kvalitou rodinného prostředí.

Vliv sociálního prostředí

Riziko výskytu nežádoucích způsobů chování představuje nevhodné nebo nepodnětné rodinné prostředí, ve kterém dítě vyrůstá. Patří sem napodobování poruchového chování, přejímání odlišného normativního a hodnotového systému rodiny, nebo důsledky rané citové deprivace, která má vliv na změnu dětské osobnosti. Negativní vliv mohou mít i jiné sociální skupiny. Jde zejména o působení asociální party v období dospívání. Význam rodiny je pro rozvoj dětské osobnosti rozhodující a jakákoliv sociální skupina, která jedince následně ovlivňuje, by neměla mít na jeho vývoj negativní vliv.

Rizika rodinného prostředí

- a) Někteří rodiče jsou anomální osobnosti, neschopné řádně plnit výchovnou úlohu. Nemají zájem o děti, jsou citově chladní. Děti bývají v těchto rodinách citově, ale také komplexně deprivované, zanedbávané, v některých případech i týrané.
- b) Neúplná rodina představuje rovněž zvýšené riziko. Osamělý rodič není vždy schopen zastat obě role. Není schopen poskytnout dítěti podporu a všechny vzorce chování, které jsou pro jeho vývoj důležité. V převážné většině chybí dítěti mužský vzor chování.
- c) Počty poruchového chování narůstají také u mladistvých žijících v úplných rodinách, které však fungují spíše formálně. Může jít o tzv. subdeprivační zkušenost dítěte, kdy rodina neposkytuje důležité podněty pro dětský rozvoj. Další možnou příčinou mnohdy až kriminálního chování dětí je nuda, chybějící smysl života a cíle. Pokud nemají děti ve svých rodičích pozitivní příklad, nemají se čemu naučit. Využití volného času sledováním televize či videa není pro dospívající lákavé. Vyhledávají jiný způsob trávení volného času, který bývá často až za hranicí kriminálního chování.
- d) Některé subkultury a sociální skupiny poruchové jednání dětí tolerují, nebo dokonce vyžadují. Delikventní chování se poté rozvíjí jako napodobení dospělých, často i pod

jejich dohledem. Existují také etnické skupiny, které dokonce své děti učí porušovat sociální, ale i právní normy.

- e) Rizikem pro vznik nežádoucího chování může být i určitý životní styl a životní prostředí. Příkladem je život na sídlištích, který je typický svou anonymitou. Děti a mládež se zde chovají jinak, spíše asociálně, než tam, kde na anonymitu nelze spoléhat (např. na vesnicích).

2.3.3. Poruchy chování v dětském věku

Dítě se v průběhu vývoje učí diferencovat žádoucí a nežádoucí chování a také vhodnost chování ve vztahu k dané situaci. V rámci socializace, tj. postupného začleňování jedince do společnosti, se dítě učí znát příslušné normy. Velice důležité však je, aby se jimi řídilo a podle nich se chovalo. V začátcích jeho chování regulují rodiče. Později je dítě schopné ztotožnit se s těmito normami natolik, že se chová požadovaným způsobem, aniž by je někdo kontroloval. Signálem dosažení tohoto stadia socializace je pocit viny, kterým dítě reaguje v případě nepřiměřeného chování. Dítě schopné dodržovat normy musí být natolik rozumově vyspělé, aby bylo schopné chápat nejen význam, ale i podstatu norem chování. Musí dosáhnout určité úrovně autoregulace a být schopno odložit aktuální uspokojení, popřípadě se ho vzhledem k situaci zcela vzdát.

2.3.4. Vývojová podmíněnost poruchového chování

V rámci přechodu z předškolní úrovně prelogického myšlení do stadia konkrétních logických operací dochází k nepřesnostem v hodnocení skutečnosti. Tyto projevy často působí jako nepravdivé, ale v podstatě jde o smyšlenku neboli fantazijní produkci, nepřesné odlišení skutečnosti, kterou však dítě považuje za reálnou. V tomto případě jde spíše o nezralost kognice nebo autoregulace než o vědomé a plánovité překročení sociální normy.

Význam skupiny vrstevníků jako normativní skupiny vzrůstá ve středním školním věku (přibližně ve věku 8 – 12 let). Dítě potřebuje mezi svými spolužáky získat dobrou pozici, neboť kolektiv ve škole pro ně znamená značnou autoritu. Skupina žáků má však

vlastní specifické generalizované normy platné bez rozdílu pro všechny její členy. Dítě, které nevyhovuje očekávání vrstevníků, bývá odmítáno. Skupina dětí tohoto věku již dovede jednat jako celek. Dítě, které je odlišné nebo méně kompetentní, se stává terčem různých aktivit, v kterých se odmítavý postoj projevuje. To je důvodem, proč se objevuje šikana a další skupinové prohřešky proti sociálním normám.

V období dospívání se stává důležitým vývojovým znakem změna myšlení, která je dána rozvojem formálních logických operací. Dospívající neakceptuje, co mu dospělí předkládají. Začíná uvažovat také o možnostech, které dosud neexistovaly. Dává najevo potřebu uplatnit vlastní názor, mění se jeho vztah k autoritě. Člověka hodnotí na základě jeho reálných schopností a vlastností. Vyžaduje upřímnost a otevřenost, ale na jakékoliv připomínky reaguje z důvodu nejistoty přecitlivěle. Vliv rodiny na dospívající děti obecně slábne. Na vznik nežádoucího chování má prvořadý vliv vrstevnická skupina s jinými, často obecně nepřijatelnými normami. V tomto období je větší riziko experimentování, které překračuje běžné sociální normy chování. Na dospívajícího již nemá vliv pouhá formální autorita. Skutečnou autoritu proto v mnohých případech nikdo společensky přijatelný nemá⁷.

Dospívající, kterým chybí citové zázemí v rodině, se definitivně z rodiny odpoutávají. Rodiče se o jedince nezajímají a péče spočívá převážně v materiálním zajištění. Dospívající již nemají důvod rodiče respektovat. Jsou natolik fyzicky zdatní, aby akceptovali fyzické tresty. Pro dospívající jedince rodiče nepředstavují autoritu a pro školu neexistuje prostředek, kterým by jejich chování ovlivnila. Objevují se přestupky, které již mají charakter kriminálního chování (např. krádeže, přepadávání, vloupání apod.). Rozvíjení vlastní identity může být za určitých okolností velmi těžké.

Pro jedince je potřebné, aby získali sebeúctu a potvrdili si vlastní kompetence. Toho však není mnohdy možné dosáhnout sociálně přijatelnými aktivitami. Vzhledem k tomu, že lepší varianta není dostupná, objevuje se nežádoucí činnost v nevhodné společnosti.

Přechodná fáze emancipace nevede okamžitě k dosažení individuální samostatné identity, zůstává zatím kdesi uprostřed. Dospívající se již neidentifikuje s rodinou, ale s vrstevnickou skupinou, od které přebírá novou tzv. sociální identitu. Identita je dána příslušností ke skupině, jejíž pravidla mají prioritu před normami světa dospělých. Tímto

⁷ VÁGNEROVÁ, M.: Vývojová psychologie. Praha: Portál, s.r.o, 2000, ISBN 80-7178-308-0, str. 89

způsobem se vytváří další specifická kategorie poruchového chování. Už nejde jen o porušení zákazu, ale o komplexní proměnu norem chování směrem k nežádoucí variantě⁸.

V období adolescence se dospívající jedinec stále více osamostatňuje, získává téměř všechna práva dospělých. Dospívající mají pocit, že mohou všeho dosáhnout snadno a bez odkladu. Snaží se dosáhnout uspokojení všech svých potřeb bez vynaložení vlastního úsilí a bez ohledu na druhé. Pro své zájmy mají zvýšenou potřebu finančních prostředků, které si však nejsou schopni tak rychle vydělat. Proto jsou ochotni překročit normy jak sociální, tak i právní a dochází ke vzniku kriminálního jednání.

2.4. Charakteristika poruch chování v dětském věku

Poruchy chování dělí Vágnerová do dvou skupin:

1. Neagresivní – dochází k porušování sociálních norem, ale nejsou spojeny s agresivitou (např. lži, záškoláctví, útěky, toulání).
2. Agresivní – jedná se o násilné porušování a omezování práv ostatních, a proto ho lze považovat za závažnější (např. násilné chování, šikanování, vandalismus, týrání).

Mezi oběma typy chování není přesná hranice, lze je různým způsobem kombinovat. Pro komplexní hodnocení těchto projevů však mají význam další charakteristické znaky:

- četnost takových projevů,
- jejich variabilita,
- doba, kdy se poprvé objevily (ranější vznik poruchy znamená horší prognózu),
- intenzita a závažnost projevu, vztah k okolnostem (tzn. příprava a promyšlenost činu), sociální charakter (chování ve skupině, organizovanost chování).

⁸ VÁGNEROVÁ, M.: Psychologie školního dítěte. 1. vyd. Praha: Univerzita Karlova, Husitská teologická fakulta, 1995. ISBN – 80-7184-487-X, str. 53

O poruchách chování lze hovořit až ve středním školním věku, tj. v prepubertě. U disponovaných dětí nebo za nepříznivých okolností se můžeme setkat s nápadnějším chováním již v ranějším věku. Může jít o signál nerovnoměrného vývoje osobnosti případně dalších potíží. Odchytky v chování mohou mít zároveň charakter přechodný, které však nemají význam pro další vývoj dítěte.

2.5. Agresivní poruchy chování

2.5.1. Vymezení pojmu agresivní chování, agresivita, agrese

Agresivním chováním rozumíme porušení sociálních norem, které narušuje práva a omezuje ostatní jedince. Může jít o symbolické či reálné omezování, poškozování a ničení.

Agresivitou rozumíme sklon k takovému jednání.

Agrese označuje projev tohoto jednání.

Agresivní chování je prostředkem jedince k tomu, jak dosáhnout uspokojení, kterému stojí v cestě překážky. Jde o obranný mechanismus řešící problém útokem na překážky. Agresivní jednání může být prostředkem k uspokojení potřeb, které jsou pro jedince významné. Stane se zdrojem jistoty vlastních kompetencí, které jedinec může kdykoli použít.

2.5.2. Některé příčiny vzniku agresivity

Dispozice k agresivnímu jednání jsou u člověka vrozené. Přesto nejsou vlohy k agresi u všech lidí stejné. Sklon k agresivnímu jednání není závislý pouze na dědičnosti. Rozvíjí se sociálním učením a je ovlivněn prostředím. Dle Říčana se někteří psychologové shodují na tom, že agrese je naučená. Osvojujeme si ji na základě zkušenosti. Člověk se naučil pomocí agrese zmocnit žádoucího předmětu nebo si jej agresí vynutit. Agresivnímu jednání se učíme na základě vlastních zkušeností nebo zprostředkovaně⁹.

Dítě si vytváří tzv. zásobárnu malých agresivních scénářů např. tím, že si pamatuje způsoby vlastního jednání, které kdysi vedly k úspěchu. Vzorem je pro něho chování v rodině, ve školce a situace, se kterými se běžně setkává. Děti tráví mnoho volného času před televizní obrazovkou, kde agrese bývá odměňována a oslavována. Podle televizních scénářů si dítě postupně odvozuje určité zásady, podle kterých se chová a řídí v nových

situacích. Utváří si nové názory, postoje a hodnoty. Tvorba vlastních scénářů dítěte je ovlivňována jednáním a chováním lidí, kteří jsou jim modelem. Prvními lidmi, se kterými se dítě identifikuje a ztotožňuje, jsou rodiče.

Říčan uvádí: „Šikana je zvláštní případ agrese. V podobném smyslu jako slovo agrese se užívá i slovo násilí, které vyjadřuje spíše způsob, jakým se agrese uskutečňuje“¹⁰. Podle Sochůrka řadíme mezi agresivní poruchy chování vandalismus, týrání, přepadání a šikanu¹¹.

2.6. Šikana

Některé děti dost dobře neumí pojmenovat chování a jednání druhých vůči své osobě. Nedokážou rozpoznat škádlení od šikanování. Hranici mezi tím, či oním však určují děti samy, podle toho jak se při těchto aktivitách cítí, jak na ně okolí působí, jak ji samy vnitřně prožívají, a v neposlední řadě, jaké na nich tato interakce zanechává stopy a následky.

Říčan uvádí definici šikany, se kterou pracují přední britští badatelé: „Šikanování říkáme tomu, když jedno dítě nebo skupina dětí říká jinému dítěti ošklivé a nepříjemné věci, bije je, kope, vyhrožuje mu, zamyká je v místnosti a podobně. Tyto incidenty se mohou často opakovat a pro šikanované dítě je obtížné, aby se samo ubránilo. Jako šikanování mohou být označeny také opakované posměšky nebo ošklivé poznámky o rodině. Jako šikanování však obvykle neoznačujeme občasnou rvačku nebo hádku přibližně stejně fyzicky vybavených soupeřů“¹². (Překlad PhDr. Pavla Picková)

Vágnerová definuje šikanu jako: „Násilně ponižující chování jednotlivce nebo skupiny vůči slabšímu jedinci, který nemůže ze situace uniknout a není schopen se účinně bránit“.

⁹ ŘÍČAN, P.: Agresivita a šikana mezi dětmi. 1. vyd. Praha: Portál, 1995, ISBN 80-7178-049-9, str. 24

¹⁰ ŘÍČAN, P.: Agresivita a šikana mezi dětmi. 1. vyd. Praha: Portál, 1995, ISBN 80-7178-049-9; str. 26

¹¹ SOCHŮREK, J.: Vybrané kapitoly ze sociální patologie I. díl. 1. vyd. Liberec: Technická univerzita v Liberci, 2001, ISBN 80-7083-474-3, str. 17

¹² ŘÍČAN, P.: Agresivita a šikana mezi dětmi. 1. vyd. Praha: Portál, 1995, ISBN 80-7178-049-9; str. 21

Na serveru Wikipedia.org lze nalézt tuto stručnou definici:

„Šikana (anglicky bullying) označuje fyzické i psychické omezování či týrání jedince v kolektivu. Dochází k ní ve všech skupinách věkových i sociálních. Dle názoru autora této práce však citované (díky médiu, kde je umístěna i nejdostupnější) definici chybí některé podstatné atributy, které z násilí dělají šikanu. Těmi nejpodstatnějšími jsou soustavnost, fyzická převaha agresora nad obětí a motivace¹³.“

Je namístě uvést rovněž definici šikany dle Metodického pokynu ministra školství, mládeže a tělovýchovy k prevenci a řešení šikanování mezi žáky škol a školských zařízení z roku 2000:

„Čl. 1, Charakteristika šikanování:

(1) Šikanování je jakékoliv chování, jehož záměrem je ublížit, ohrozit nebo zastrášovat žáka, případně skupinu žáků. Spočívá v cílených a opakovaných fyzických a psychických útocích jedincem nebo skupinou vůči jedinci či skupině žáků, kteří se neumí nebo z nejrůznějších důvodů nemohou bránit. Zahrnuje jak fyzické útoky v podobě bití, vydírání, loupeží, poškozování věcí, tak i útoky slovní v podobě nadávek, pomluv, vyhrožování či ponižování. Může mít i formu sexuálního obtěžování a zneužívání. Nově se může realizovat i prostřednictvím elektronické komunikace, jedná se o tzv. kyberšikanu. Ta zahrnuje útoky pomocí e-mailů, sms zpráv, vyvěšování urážlivých materiálů na internetové stránky apod. Šikana se projevuje i v nepřímé podobě jako demonstrativní přehlížení a ignorování žáka či žáků třídní nebo jinou skupinou spolužáků. Nebezpečnost působení šikany spočívá zvláště v závažnosti, dlouhodobosti a nezřídka v celoživotních následcích na duševní a tělesné zdraví obětí¹⁴.“

Šikana není závažnou agresivní poruchou chování pouze dětského věku. Týká se vždy celé skupiny. Jejím důsledkem je deformace sociálních vztahů, hierarchie rolí a postojů k normám. Pokud by ji zbývající členové skupiny odmítli, možná by neexistovala. Společenská tolerance a její bagatelizování znamená značný problém. Popírání šikany může být obranou proti ní, když se jedinec cítí bezmocný a nedovede

¹³ <http://cs.wikipedia.org/wiki/%C5%A0ikana>

¹⁴ Č.j. 24 246/2008-6. Metodický pokyn ministra školství, mládeže a tělovýchovy k prevenci a řešení šikanování mezi žáky škol a školských zařízení, bez ISBN

tento problém řešit. V tomto směru je významný nejenom postojový stereotyp určité společnosti k šikaně, ale také názory na šikanující a šikanované. Problémem ve všech věkových úrovních bývá nepříznivé hodnocení oběti.

Šikana se objevuje v různých formách také v armádě. Představuje zde jakýsi rituál, který je přehlížen nebo tolerován. Dochází k tomu, že se šikana přenáší sociálním učením na další generace. Starší voják si vlastní negativní zkušenost se šikanou, kterou musel jako nováček podstoupit, odreaguje na mladším. Mladší počítá s tím, že přijde doba, kdy bude mít určitou moc i on, dojde ke změně rolí a rituál šikanování se bude obdobným způsobem opakovat.

Šikana může být projevem zneužití moci, kterou jedinec díky svému postavení získal. K této formě šikany může dojít kdekoli, např. na pracovišti. Důležitým faktorem, který pravděpodobnost výskytu šikany zvyšuje, je dle Vágnerové anticipace beztrestnosti. Agresor se nebojí trestu za spáchané šikanování. Počítá s tím, že se šikanou nebude nikdo zabývat, nebude ji nikdo řešit. Nadřizené složky se o šikaně ve většině případů ani nedozví, neboť oběť se nepokouší hledat pomoc a snaží se tuto přechodnou záležitost spíše přetrpět.

Potíže, které se u oběti šikany objevují, odpovídají vymezení šikany jako silného sociálního stresu. Tyto potíže lze zařadit do kategorie posttraumatické stresové poruchy, která se projevuje psychickými i somatizujícími symptomy. Zvýšený sklon k prožívání úzkosti, depresivní ladění, akcentace obranného postoje a senzitivní vztahovačnost bývají důsledkem šikany. Ze somatických projevů se mohou objevit poruchy spánku, svalová tenze, snížená imunita, větší sklon k prožívání bolesti a celkové nepohody.

2.6.1. Motivy šikanování

Podle Koláře lze považovat krutost a touhu po moci za hlavní motivaci konání agresorů. K tomu, aby někdo někomu ubližoval, však existují i další motivy, které se k

samostatným přidávají nebo je i předbíhají a vytvářejí společně komplikované motivační struktury¹⁵.

Mezi motivy šikanování patří:

- touha upoutat pozornost – agresor touží být středem pozornosti;
- nuda – teprve při šikanování má agresor pocit, že opravdu žije;
- zvědavost – agresor zkouší, co druhý vydrží;
- žárlivost – agresor žárlí na oblíbeného jedince, a tak se mu mstí;
- prevence – jedinec již dříve šikanovaný se sám stává agresorem;
- motiv vykonat něco velkého;
- šikanování vzniklé ekonomickými rozdíly mezi žáky a následným kastováním;

Dle Říčana má šikana více příčin. Připomíná jednu skrytou příčinu – tlak kolektivu, který vyžaduje od chlapce nebo mladého muže, aby se choval tak, jak se od muže očekává. Aby byl mužně tvrdý, nikoliv změkčilý, aby se nebál rány a aby i on sám v případě potřeby dokázal ránu také dát.

Říčan k tomuto uvádí: „V šikaně mezi chlapci můžeme vidět degenerovanou, zvrhlou formu tohoto tradičního tlaku k mužnosti, který dnes postrádá řád a legitimitu, ke kterému se společnost jaksi nezná, kterému nedává oficiální, kulturní formu.

Tento tlak byl vyvíjen na muže v dřívějších dobách ve vojenských školách a mezi šlechtickými chlapci, kteří byli cvičeni v zacházení se zbraněmi. Přestože je v dnešní společnosti tento motiv poměrně slabý, zřetelně se projevuje ve sportu.

¹⁵ KOLÁŘ, M.: Skrytý svět šikanování ve školách. 1. vyd. Praha: Portál, 1997, ISBN 80-7178-123-1, str. 147

2.6.2. Agresor šikany

Podle Vágnerové (1999) je šikanující agresor fyzicky zdatný a silný jedinec, který je neukázněný, s potřebou se předvádět a dokazovat svou převahu nad ostatními. Jedinec bývá necitlivý a bezohledný, nemívá dostatečně vyvinuté svědomí a za své chování se necítí vinen. Vyskytuje se u něho potřeba sebeprosazení, kterou buď nemůže uspokojit v jiné oblasti z důvodu omezených schopností nebo je navyklý řešit vše násilím. Bývá spíše podprůměrným, méně úspěšným žákem. Tendence k agresi je spojena s podezřívavostí vůči okolí. Zpravidla se projevuje agresivně již od raného věku. V jeho chování chybí citlivost a ohled k ostatním.

Kolář upozorňuje na tzv. morální slepotu u agresorů, která působí na dvou úrovních: Na povrchnější úrovni má charakter obrany sebepojetí. Šikanující agresor různými způsoby popírá skutečnost, že je to on, kdo ubližuje druhým. Odmítá vidět sám sebe negativně jako tyrana, který bije nebo mučí slabé a bezmocné spolužáky¹⁶. Agresor má snahu ubránit své sebepojetí. Velmi často svaluje vinu na oběť. Na hlubší úrovni se morální slepota projevuje sobeckou a sebestřednou orientací. Zdrojem morální slepoty je agresorova sobeckost a egocentričnost. Úcta k člověku je mu cizí a porozumět utrpení a bolesti bližního je nad jeho možnosti. Šikanování vnímá jako zábavu: Člověka používá jako věc, které může využít. Jeho mravní mantinely jsou pružné. Znamená to, že si vždy najde přijatelné vysvětlení pro své nemorální a mnohdy i zákon překračující chování. Netuší, že je veden nutkavou potřebou rozpouštět vlastní strach a vytvářet tak falešný pocit bezpečí, při kterém se stimuluje touha po moci a uspokojení z utrpení druhého¹⁷.

Kolář rozlišuje tři základní typy agresorů¹⁸:

1. typ: Agresor je primitivní, brutální, hrubý a impulzivní. Šikanováním vyžaduje poslušnost a zastrahuje ostatní. Jeho rodiče jsou často lidé s násilnými sklony.

¹⁶ KOLÁŘ, M.: Prevence šikanování na školách. Výchovný poradce, 1997, č. 12, příloha zpravodaje IPPP a ASPPŠ. ISBN – neuvedeno, str. 7

¹⁷ KOLÁŘ, M.: Skrytý svět šikanování ve školách. 1. vyd. Praha: Portál, 1997, ISBN 80-7178-123-1, str. 123

¹⁸ KOLÁŘ, M.: Bolest šikanování. 1. vyd. Praha: Portál, 2001, ISBN 80-7178-513-X, str. 137

ŠIKANA VE ŠKOLNÍCH ZAŘÍZENÍCH – DIPLOMOVÁ PRÁCE
TEORETICKÁ ČÁST

2. typ: Agresor je velmi slušný, zvýšeně úzkostlivý, sevřený, někdy i se sadistickými tendencemi v sexuálním smyslu. Oběť trápí většinou v ústraní, aby ho druzí neviděli.
3. typ: Agresor je optimistický, v kolektivu oblíbený, se značnou sebedůvěrou. Rád šikanuje pro pobavení jak sebe, tak i ostatních. V rodině není na první pohled znát nic patologického, chybí pouze duchovní a morální hodnoty.

2.6.3. Oběť šikany

Obětí šikany se může stát prakticky kdokoliv. Šikana hrozí například dítěti, které přichází do nového, sehraného kolektivu. Nebývá vzácností, že se dítě stává předmětem nepřátelství skupiny pro svoji určitou přednost či výjimečnost. Časté riziko pro šikanování znamená tělesná slabost a neobratnost oběti při fyzickém střetnutí s agresorem. Další důležitou roli hraje viditelná odlišnost dítěte, nápadnosti v jeho zjevu (např. obezita, kosmetická vada, zrzavé vlasy). U obětí převažují psychické vlastnosti jako je plachost a citlivost. Mívá nízké sebevědomí, připadá si hloupě, nezajímavě pro okolí. Jakákoliv odlišnost člověka může znamenat záminku pro agresora k šikaně. Šikana může postihnout dítě ze sociálně slabé rodiny a dítě se díky tomu, že nemá předměty, které jsou momentálně společensky vyžadované, stává outsiderem. Častou obětí šikany se stává jedinec rasově odlišný, stejně jako děti osamělé, bez přátel, které nejsou schopné se přidružovat. Zvláštní skupinou jsou oběti, které jsou současně agresory. Tyto děti se ve skupinách zúčastňují šikanování jiných dětí.

Autor práce se několikrát za svůj život setkal se situacemi, kdy jedinci (děti, teenageři a později i vojáci základní služby) v okamžiku, kdy cítili, že by se sami mohli stát obětí šikanování, přijali v obranné tendenci roli agresora a s podporou „svého“ agresora šikanovali oběť v domněnku, že sami šikanování uniknou. A zkušenost říká, že někteří skutečně unikli.

2.6.4. Typy šikanování

Šikana může mít řadu variant. rozlišuje šikanu na skrytou a zjevnou. Za **skrytou** považuje Vágnerová:

- sociální izolaci
- vyloučení oběti ze skupiny.

Zjevnou šikanu dělí na:

- fyzické násilí a ponižování (strkání, bití, skákání po oběti apod.),

- psychické ponižování a vydírání (nucení k posluze, svlékání, nadávání, izolace apod.),
- destruktivní aktivity zaměřené na majetek oběti (brání a ničení věcí, trhání sešitů, polití šatů apod.).

(z překladu D. Olweuse)

Dle Koláře nemůže samotná definice šikany vyjádřit to, co se ve skutečnosti skrývá za obecnými pojmy agrese a manipulace. Velmi důležitým kritériem je, jakým způsobem podezřelé chování prožívá jedinec, kterému je „legrácka“ určena. Brutální způsoby šikanování se dotknou bolestivě každého. Potíž je v tom, že tyto způsoby nejsou vidět, protože se dějí v nepřítomnosti dospělých. Pro citlivější dítě, které se nedokáže svěřit rodičům nebo učiteli, mohou být i zdánlivě bezvýznamné příhody utrpením. Nepřímé varovné signály jsou větší nadějí pro rozpoznání, že není něco v pořádku. Tyto signály by neměly být nikým podceňovány a vždy by měly být prověřeny.

U šikany jde vždy o nepoměr sil, kdy se oběť neumí nebo z různých příčin nemůže bránit. Jiným významným rysem je její samoučelnost převahy agresora nad obětí, záměrnost, opakování, které však není podmínkou. Pro rozpoznání, zda jde o šikanu, je třeba umět odlišit typy agrese, které ve školním prostředí existují. Pokud se poperou dva stejně silní chlapci o dívku, nejde o šikanování, neboť chybí nepoměr sil.

Typy a formy agrese a manipulací dle Koláře:

- Fyzická agrese a používání zbraní (oběť je škrcena kabelem, provazem, páskem, oběti jsou svázané ruce, je dušena polštářem).
- Slovní agrese a zstrašování zbraněmi (oběti je vyhrožováno např. násilím, zabitím, mučením; vyhrožováno může být nepřímo, anonymně po telefonu...).
- Krádeže, ničení a manipulace s věcmi (agresoři berou oběti peníze, trhají a ničí oblečení, přivlastňují si věci oběti..).
- Nenásilné a manipulativní příkazy (oběť je nucena např. klečet před agresory, platit jim výkupné, půjčovat peníze, napovídat při písemných pracích, psát agresorům úkoly, přepisovat sešity, odevzdávat svačiny..).

- Zraňování izolací, oklikou a „uměleckými“ výtvary (např. spolužáci oběť ignorují, neodpovídají na její pozdravy, nereagují na prosbu, oběť je pomlouvána, osočována, jsou na ni sváděna provinění..).

2.6.5. Stadia šikanování

Šikanu lze chápat jako poruchu vztahů ve skupině. Dle Koláře lze šikanu chápat jako onemocnění celé skupiny. Šikanování není nikdy pouze záležitostí jednotlivce nebo jen agresora a oběti. Vztahy při šikaně směřují v pětistupňovém schématu od zárodečné podoby k nejvyššímu stupni systémového ničení pozitivních vztahů mezi členy skupiny. Je tedy pravým opakem budování komunity.

1. stupeň – ostrakizace

V každé skupině se objeví méně oblíbený jedinec, který se nachází na tzv. sociometrickém chvostu. Je obětním beránkem, černou ovčí kolektivitu. Každý, kdo se dostane na tento chvost skupiny, okusí prvky šikanování tzv. ostrakismus. Jedná se o mírné, převážně psychické formy násilí, při kterých se okrajový člen necítí dobře. Je neoblíbený a není uznáván. Tento stupeň je zárodečnou podobou šikanování a vzniká riziko dalšího negativního vývoje.

2. stupeň – fyzická agrese a přitvrzování manipulace

Ostrakizovaná oběť začne sloužit jako ventil, na které si její spolužáci odreagovávají vlastní nepříjemné pocity. Násilí, které vůdce praktikuje vůči obětnímu beránkovi, se může stát zábavou či obveselením okruhu jeho obdivovatelů. Ve skupině, kde mezi členy existuje soudržnost a kamarádké vztahy, pokusy o šikanování neuspějí. V opačném případě jsou pokusy o šikanování trpěny, násilí v kolektivitu zakořeněno. Může růst do pokročilých stupňů skupinové destrukce.

3. stupeň – klíčový moment – vytvoření jádra

Ve třetím stupni se rozhoduje o tom, zda se počáteční stadium přehoupne do stadia pokročilého. Jestliže se nezabrání přitvrzeným manipulacím a fyzické agresi jedinců,

vytvoří se skupina agresorů tzv. úderné jádro. Jejich oběti se v počátku stávají téměř vždy ti, kteří jsou již osvědčeným objektem ostrakizování. Není-li ve skupině silná pozitivní podskupina, činnost agresorů může nerušeně pokračovat za mocí. Agresoři nedodržují žádná pravidla. Jedinci pozitivní podskupiny, kteří ctí zákony agresorů tím, že nic neoznámí, nepřímo umožňují šíření šikany.

4. stupeň – většina přijímá normy agresorů

Normy agresorů jsou přijaty většinou, stávají se nepsaným zákonem. Neformální tlak získává ke konformitě novou dynamiku. Málokdo se tomuto tlaku dokáže postavit. I mírní a ukáznění žáci se stanou účastníky šikanování spolužáka.

5. stupeň – totalita neboli dokonalá šikana

Na nejvyšším stupni stadia šikany dojde k rozdělení žáků na dvě skupiny. Agresoři se označují za otrokáře a své oběti považují za otroky. Na obětech využívají vše, co se využít dá: od materiálních věcí (peněz, osobních věcí), po jejich tělo, city, školní znalosti apod. Oběti nejsou schopny se bránit. Brutální násilí se začíná považovat za normální, je zdrojem výborné zábavy. Neexistuje soucit a zcela chybí pocit viny. Oběti neúnosnost utrpení řeší únikem do nemoci, neomluvenou absencí, odchodem ze školy, suicidálními sklony. Šikanování se mnohdy provalí až v okamžiku, kdy důsledkem brutálního fyzického násilí dojde k těžkému zranění. Jde o nejvyšší stupeň, který je znám převážně z výchovných ústavů pro mládež, věznic a armády. Může se však vyskytnout i na školách.

2.7. Prevence

Prevence dle Zapletala zahrnuje veškeré aktivity, které směřují k předcházení a snížení pravděpodobnosti výskytu sociálně patologických jevů ve společnosti, které zvyšují riziko nepřiměřeného, delikventního nebo trestního jednání. Objektem preventivního působení je samotný lidský jedinec. Prevence je zaměřena na každého člena společnosti.

Prevence šikany je nutná jak tam, kde k ní dosud nedošlo, tak tam, kde k ní prokazatelně došlo. Byla uplatněna opatření k její nápravě a v tomto stadiu je důležité

odstranit její hlubší příčiny, aby se již neopakovala. Pokud chceme předcházet šikanování, jakýmkoliv projevům agrese, násilí, ubližování a týrání mezi dětmi, musíme s nimi pracovat.

Říčan poukazuje na několik zásad, které pomáhají vytvářet dobré vztahy v rodině, ve škole, a které přispívají k předcházení a minimalizování násilí ve školách:

- Ptát se dětí na jejich názory a přání tzn. naslouchat dětem trpělivě a s respektem, diskutovat s nimi, vysvětlovat jim různé situace. Děti mají potřebu sdělovat dojmy, svá přání, svěřovat se s tím, co je zajímá. Měly by získat pocit, že pedagog je tu pro ně a že je dokáže vyslechnout.
- Dávat dětem možnost volby, převážně dětem ve třídě jako celku. Poskytnout jim alespoň někdy pocit, že rozhodnou jako skupina (např. v hodinách tělocviku rozhodnout o tom, jakou hru si pro zpestření hodiny děti chtějí zahrát.
- Pěstovat žákovskou samosprávu v rámci školy i v rámci jednotlivých tříd. Děti se tak učí vstupovat do role autority a jednat jako zástupci skupiny s vyšší autoritou, která se s nimi radí a povzbuzuje jejich iniciativu.
- Otevřeně informovat rodiče o problémech školy o nepříjemných událostech, o chybách, ke kterým došlo. Buduje se tím cesta k důvěře, která je nutná, i když někdy nepříjemná. Rodiče by měli být co nejdříve informováni o nebezpečí šikany. Pokud k šikaně později dojde, nejsou situací zaskočení a často se obrátí na školu se žádostí o řešení.
- Umožňovat rodičům co nejčastější přístup do školy formou dne otevřených dveří. Rodiče často mohou přispět k obohacení výuky.
- Podněcovat aktivitu rodičovské organizace na škole. Škola dává organizaci co nejvíce informací, radí se s ní o důležitých rozhodnutích, žádá ji o pomoc.

Děti, které se již staly obětí závažné šikany nebo byly dokonce samotnými agresory, je nutno pozorně sledovat a zakročit při prvním náznaku šikany. Hlavním úkolem pedagoga je tlumit agresivní sklony těchto dětí. Doporučovány bývají zejména následující postupy:

- užívat co nejvíce pochvaly
- zaměstnat je činností, která je baví, ve které mohou být úspěšné či vyniknout
- učit je sociálním dovednostem
- povzbuzovat jejich empatii
- pomáhat jim, aby si vybudovali osobní perspektivu

V rámci prevence šikanování či jiných sociálně patologických jevů je důležitá spolupráce s odborníky s odbornou kvalifikací např. odborníky pedagogicko-psychologických poraden či výchovnými poradci. Do prevence je třeba zapojit i odborníky nestátních organizací, kteří se touto problematikou mezi dětmi a mládeží zabývají (Linka bezpečí, Krizové centrum, Bílý kruh bezpečí, Občanské sdružení proti šikaně).

3. PRAKTICKÁ ČÁST

3.1. Cíl výzkumu

Cílem výzkumu je analyzovat současný stav šikany mezi žáky 9. tříd vybraných základních škol: v Praze 8 - ZŠ Bohumila Hrabala, Zenklova 52 s dislokací budovy v ul. Na Korábě a v Praze 9 - ZŠ Praha 9, ul. Gen. Janouška 1006.

ZŠ Bohumila Hrabala je základní škola ve starší zástavbě pražské čtvrti Libeň, kde v posledních desetiletích neprobíhala bytová výstavba a tedy škola není kapacitně naplněna spádovými žáky. Proto se postupně vyprofilovala na školu s rozšířenou výukou jazyků a informačních technologií. O možnost studia na této škole je mezi rodiči předškoláků velký zájem a nejsou přijati všichni uchazeči. Web: www.zs-zenklova.cz

ZŠ Praha 9 je oproti tomu školou, postavenou před cca 20 lety uprostřed jednoho z velkých pražských sídlišť, tedy v aglomeraci, kterou obývá nadprůměrně velká skupina sociálně slabších rodin. Škola je z velké části navštěvována spádovými žáky. Celkový počet žáků je cca 1.000, pedagogických pracovníků 86. Tato základní škola patří k největším v ČR. Web: www.zsgenjanouska.cz

Na ZŠ V Praze 8 má devátý ročník 3 třídy, stejně jako na ZŠ Gen. Janouška. Dotazování se zúčastnilo průměrně 17 žáků z každé třídy obou devátých ročníků.

Cílem dotazování bylo ověřit, jestli žáci jednotlivých ročníků rozumí pojmu šikana, zda-li se s tímto jevem již setkali, jsou-li v takovém případě obětí, pozorovatelem nebo přímo v roli agresora. Dále se zjišťovalo, jak by reagovali jako svědci šikanování, pokud někdy byli agresory, jak se cítili a pokud byli obětí, jaký měli pocit v této roli. Na základě provedeného průzkumu bylo cílem zodpovědět položené otázky.

3.2. Otázky k šetření

- 1) Rozumí žáci devátých ročníků pojmu šikana na obou typech škol stejně?
- 2) Jaký je podíl žáků devátých tříd, kteří se již se šikanou setkali na celkovém počtu žáků devátých tříd?
- 3) Jakým způsobem nejčastěji šikanují agresori své oběti v této věkové kategorii?
- 4) Jak pociťují okolnosti šikanování oběti v této věkové kategorii?
- 5) Jaká je reakce na šikanování ze strany obětí i agresorů v této věkové kategorii?
- 6) Existuje na zkoumaných školách šikanování pedagogů?
- 7) Existují na položené otázky markantně rozdílné odpovědi na zkoumaných typech škol?

3.3. Popis zkoumaného vzorku

Do průzkumu byly záměrně vybrány 9. třídy, ve kterých se průměrný věk dětí pohybuje v rozmezí 14-15 let a řadí se tak do skupiny staršího školního věku.

Je předpoklad, že v této fázi vývoje děti pochopí zadání dotazníku a rovněž dokáží uvést případné starší zkušenosti se šikanou.

Počet dívek a chlapců skutečně oslovených v době dotazování.

Škola	Dívky	Chlapci	Celkem
ZŠ Bohumila Hrabala	24	28	52
ZŠ Gen. Janouška	39	16	55
Celkem	63	44	107
tj. %	59	41	

Tabulka č. 1 – počet respondentů

Vybraný vzorek byl složen celkem ze 107 respondentů, žáků staršího školního věku, zastoupených devátými ročníky. Na ZŠ Bohumila Hrabala bylo osloveno 52 žáků, z toho 24 dívek a 28 chlapců, na ZŠ Gen. Janouška 55 žáků, z toho 39 dívek a 16 chlapců. Z celkového počtu respondentů zkoumaného vzorku bylo 59% dívek, 41% chlapců.

3.4. Použité metody

Data byla sbírána formou písemného anonymního dotazníku v 9. třídách ZŠ Bohumila Hrabala a ZŠ Gen. Janouška. Dotazník byl zpracován tak, aby odpověděl na otázky výzkumu. Data, získaná z dotazníků, byla vyhodnocena pomocí tabulek.

Sběrem dat formou písemného dotazníku lze oproti klasickému rozhovoru získat větší množství informací v poměrně krátkém časovém období. V dotazníku bylo položeno celkem 30 otázek s použitím uzavřených i otevřených otázek. V případě, že pro uzavřenou položku nebylo možné použít všechny existující varianty, byla zvolena kombinace obou druhů položek.

Dotazník pro žáky byl anonymní. Na začátku vyplnili údaje pro jasnou identifikaci vybraného vzorku. Úvodní otázky byly zaměřeny na informace, zda-li dotazovaní mají přehled o tom, co šikana znamená a jak by ji přesněji definovali. Hlavní část dotazníku byla zaměřena na otázky zjišťující zda se dotazovaní se šikanou již setkali, zda se s ní setkali jako oběti nebo již působili také jako agresori a z jakého důvodu. Dále byly respondentům položeny otázky týkající se věku, ve kterém se s šikanou poprvé setkali, místa, kde k šikaně došlo, zda se s prožitou situací někomu svěřili a jaké byly zvoleny způsoby šikanování. Závěrem byla zjišťována aktuální situace ve výskytu šikany na uvedených školách.

Výsledek dotazníku přispěje k informovanosti škol o potřebách prevence, případně k řešení šikany na škole. Dotazník se všemi položenými otázkami tvoří přílohu č. 1 této práce.

3.5. Průběh průzkumu

Před samotným vyplněním dotazníků, byl s vyučujícími konzultován průběh průzkumu a způsob vyplnění dotazníku. Dotazování proběhlo v měsíci prosinci 2008 (ZŠ Gen. Janouška) a v měsíci lednu 2009 (ZŠ Bohumila Hrabala). Žáci byli na úvod seznámeni s účelem provádění průzkumu a bylo jim vysvětleno, jak odpovídat na jednotlivé druhy otázek. Žáci měli na vyplnění dotazníku přibližně 30 minut, což je délka 2/3 běžné vyučovací hodiny. V průběhu vyplňování se kdykoli mohli obrátit na tazatele s případnými nejasnostmi nebo se žádostí o pomoc s odpovědí na nesrozumitelnou otázku nebo na případné nejasnosti. Žákům nebyla před vyplněním dotazníku sdělována žádná definice ani představa obsahu pojmu šikana.

3.6. Prezentace získaných dat

Tato část práce je zaměřena na samotné zpracování získaných dat, která byla shromážděna popsaným výzkumem. Detailní analýzou jednotlivých otázek byly položené otázky.

Kromě rozdělení respondentů dle jednotlivých škol byly zpracovány zvlášť odpovědi dívek a chlapců v každé ze škol. Odpovědi v číselném vyjádření jsou pro přehlednost uvedeny v tabulkách. Na závěr detailního zpracování každé otázky je uvedeno stručné vyhodnocení. Celkové vyhodnocení dotazníku s nalezenými odpověďmi na položené otázky je zpracováno v závěrečné části. Pokud není uvedeno jinak, výsledky jsou vztaženy k celkovému počtu 107 respondentů.

V této části práce budou v tabulkách použity následující zkratky:

BH – ZŠ Bohumila Hrabala

GJ – ZŠ Gen. Janouška

F – dívky/dívek

M – chlapci/chlapců

příklad konvence: **BH-F** – ZŠ Bohumila Hrabala-dívky

ŠIKANA VE ŠKOLNÍCH ZAŘÍZENÍCH – DIPLOMOVÁ PRÁCE
PRAKTICKÁ ČÁST

Otázka č. 1. Víš, co je šikana, šikanování?

	BH-F	BH-M	BH-celkem	%	GJ-F	GJ-M	GJ-celkem	%	Celkem	%
vím	24	28	52	100	39	16	55	100	107	100
už jsem to slovo slyšel(a), ale nevím	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
ještě jsem to slovo neslyšel(a)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0

Tabulka č. 2 – otázka č. 1

Z uvedeného přehledu jednotlivých odpovědí je zřejmé, že 100 % žáků obou škol ví, co pojem šikana, šikanování znamená. Záporně neodpověděl žádný z respondentů.

Otázka č. 2. Které z následujících chování považuješ za šikanování?

	BH-F	BH-M	BH-celkem	%	GJ-F	GJ-M	GJ-celkem	%	Celkem	%
když mě někdo často strká, chytá, bije	24	27	51	98	36	16	52	95	103	96
když mě někdo nutí odevzdávat peníze nebo něco kupovat	19	23	42	81	31	14	45	82	87	81
když mi někdo bere nebo ničí věci (penál, tužky, svačiny...)	18	25	43	83	29	13	42	76	85	79
když mi někdo vyhrožuje bitím nebo braním věcí	15	22	37	71	32	12	44	80	81	76
když mě někdo uráží kvůli barvě pleti nebo původu mých rodičů	17	18	35	67	23	11	34	62	69	64
když mi někdo pořád nadává	15	20	35	67	21	11	32	58	67	63
když někdo uráží mé rodiče nebo sourozence	10	16	26	50	21	13	34	62	60	56
když se mi někdo často posmívá	10	14	24	46	16	6	22	40	46	43
když se na mě někdo pořád zle dívá	1	3	4	8	2	1	3	5	7	7

Tabulka č. 3 – otázka č. 2

Za tři nejčastější projevy šikany považují žáci obou škol téměř shodné jevy a s jedinou odlišností v názoru na závažnost projevů šikany se poměrně shodují.

ŠIKANANA VE ŠKOLNÍCH ZAŘÍZENÍCH – DIPLOMOVÁ PRÁCE
PRAKTICKÁ ČÁST

Na otázku č. 3: „Jaké jiné projevy bys nazval/a šikanováním?“ žáci nejčastěji odpovídali tím, že opakovali body z předešlé otázky.

4. Máš sám/sama zkušenost se šikanováním tak, jak jsi ho popsal(a) výše?

	BH-F	BH-M	BH-celkem	%	GJ-F	GJ-M	GJ-celkem	%	Celkem	%
ano	17	17	34	65	28	8	36	67	70	65
šikanoval(a) jsem někdy někoho	6	5	11	32	6	3	9	25	20	29
byl(a) jsem šikanován(a)	10	9	19	56	13	4	17	47	36	51
viděl(a) jsem, jak byl někdo šikanován	10	10	20	59	13	6	19	53	39	56
ne	7	11	18	35	10	8	18	33	36	34

Tabulka č. 4 – otázka č. 4

Dle odpovědí se s šikanou osobně setkala 65 % respondentů. „Ne“ odpovědělo 34% respondentů.

5. Kde jsi se setkal(a) se šikanováním?

	BH-F	BH-M	BH-celkem	%	GJ-F	GJ-M	GJ-celkem	%	Celkem	%
ve škole	12	12	24	71	18	7	25	69	49	70
mimo školu	6	7	13	38	17	5	22	61	35	50
se šikanováním jsem se ještě nesetkal(a)	3	6	9	26	5	5	10	28	19	27

Tabulka č. 6 – otázka č. 5

Výsledky v této tabulce jsou vztaženy k celkovému počtu respondentů, kteří odpověděli na předchozí otázku „Ano“, tedy BH – 34 resp., GJ – 36.

6. Kolik Ti bylo let při prvním setkání se šikanováním?

	BH-F	BH-M	Ø		GJ-F	GJ-M	Ø			
věk	13	11	12		11	12	12			
do které třídy jsi chodil(a)?	6	5	6		5	7	6			
	BH-F	BH-M	BH-celkem	%	GJ-F	GJ-M	GJ-celkem	%	Celkem	%
se šikanováním jsem se ještě nesetkal(a)	3	6	9	17	8	5	13	24	22	21

Tabulka č. 7 – otázka č. 6

Se šikanou setkala poprvé nejvíce dětí v 6. třídě (tj. ve věku 11-13 let).

ŠIKANANA VE ŠKOLNÍCH ZAŘÍZENÍCH – DIPLOMOVÁ PRÁCE
PRAKTICKÁ ČÁST

7. Šikanoval(a) jsi někdy někoho?

	BH- F	BH- M	BH-celkem	%	GJ- F	GJ- M	GJ-celkem	%	Celkem	%
ano, jednou	6	2	8	15	4	0	4	7	12	11
ano, několikrát	3	3	6	12	6	3	9	16	15	14
ne, ale chtěl(a) jsem	0	4	4	8	4	0	4	7	8	7
ne, nikdy	13	14	27	52	21	11	32	58	59	55

Tabulka č. 8 – otázka č. 7

Celkem odpovědělo 27 žáků obou škol, že někoho někdy nějak šikanovali, z toho 12% žáků BH a 16% žáků GJ, že někoho šikanovali několikrát. Jeden případ šikany připouští 15% BH a 7% GJ. Myšlenkou, že by se dopustili šikánování se zabývalo 8% BH a 7% GJ. Z celkového počtu respondentů kategoricky páchaní šikany odmítlo 52% BH a 58% GJ. V celkovém počtu 55% žáků tvrdí, že se nikdy šikany nedopustilo.

8. Pokud ano, koho jsi šikanoval(a)?

	BH- F	BH- M	BH- celkem	%	GJ- F	GJ- M	GJ- celkem	%	Celkem	%
spolužáka/spolužačku ze třídy	4	3	7	50	6	1	7	54	14	52
spolužáka/spolužačku ze školy	3	2	5	36	2	3	5	38	10	37
někoho jiného (napiš koho)	1	2	3	21	3	1	4	31	7	26

Tabulka č. 9 – otázka č. 8

14 žáků BH a 13 žáků GJ připouští, že bylo agresorem. K těmto počtům jsou vztaženy výsledky v tabulce č. 8

9. Kde jsi šikanoval?

	BH- F	BH- M	BH- celkem	%	GJ- F	GJ- M	GJ- celkem	%	Celkem	%
ve třídě	5	2	7	50	4	3	7	54	14	52
jinde (napiš kde)	5	1	6	43	5	1	6	46	12	44
cestou do nebo ze školy	3	1	4	29	3	3	6	46	10	37
ve škole při obědě	1	1	2	14	0	2	2	15	4	15
na hřišti	0	1	1	7	1	2	3	23	4	15
ve škole na záchodě	1	0	1	7	1	0	1	8	2	7
doma	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0

Tabulka č. 10 – otázka č. 9

Zjištěné údaje po vyhodnocení zúženého vzorku, jako v minulém případě, ukazují, že nejčastějším místem, kde respondenti šikanovali, je škola a to přímo třída. Dalším místem, kde k šikaně docházelo, respondenti určili „jinde“ (jediný respondent uvedl trénink fotbalu) a cestu do nebo ze školy. Naproti tomu šikanu doma nepřipouští nikdo z dotazovaných.

ŠIKANANA VE ŠKOLNÍCH ZAŘÍZENÍCH – DIPLOMOVÁ PRÁCE
PRAKTICKÁ ČÁST

10. Ten, koho jsi šikanoval(a), byl(a):

	BH-F	BH-M	BH-celkem	%	GJ-F	GJ-M	GJ-celkem	%	Celkem	%
samotářka,			0	0	1		1	8	1	4
jiný(á) - napiš, v čem nebo jak jiný(á)		1	1	7	1		1	8	2	7
nápadně odlišný(á),	2	2	4	29			0	0	4	15
tvůj kamarád(ka)	1		1	7	2	1	3	23	4	15
starší	2	1	3	21	2		2	15	5	19
menší a slabší,	3	3	6	43			0	0	6	22
stejně postavy,	1	1	2	14	3	1	4	31	6	22
mladší,	4	2	6	43	1		1	8	7	26
v kolektivu méně oblíbený(á)	3	2	5	36	2		2	15	7	26
větší a silnější	2	2	4	29	2	1	3	23	7	26
v kolektivu oblíbený(á),	2	3	5	36	2	1	3	23	8	30
stejně starý(á),	1	3	4	29	4	3	7	54	11	41

Tabulka č. 5 – otázka č. 10

Zatímco na BH je nejvíce zastoupena skupina mladších a slabších, jako obětí šikany, na GJ překvapivě šikanovali menších a slabších nepřipouští nikdo z agresorů a šikanu mladších pouze 8% dotázaných.

11. Proč jsi šikanoval(a)? (pro radost, pro pobavení ostatních, abys dostal(a) peníze nebo jiné věci....)

BH-F	BH-M	GJ-F	GJ-M
odplata	provokoval	nevím	pomsta
dnes mrzí	provokovali	jen tak	odplata
pro zábavu	recipročně	pomlouvala	
pobavení ostatních	odplata		
ňák sme si nerozuměly			
hádky, nedorozumění			

Tabulka č. 12 – otázka č. 11

Důvodem šikanovali, dle odpovědí na tuto otevřenou otázku, byla ve většině případů odplata (pomsta), dále provokování obětí.

ŠIKANANA VE ŠKOLNÍCH ZAŘÍZENÍCH – DIPLOMOVÁ PRÁCE
PRAKTICKÁ ČÁST

12. Jak jsi šikanoval(a)?

	BH-F	BH-M	BH-celkem	%	GJ-F	GJ-M	GJ-celkem	%	Celkem	%
tělesně (např. bití, kopání, fackování, rány pěstí) napiš způsob	3	6	9	64	7	3	10	77	19	70
citově (např. nezájem, posměch, pomluvy, ponižování, nadávky) napiš způsob	7	3	10	71	7	2	9	69	19	70
spíše ničením (např. brání a ničení věcí, brání peněz, pití a svačiny...) napiš způsob	1	0	1	7	0	1	1	8	2	7
kombinací těchto způsobů, napiš jak	1	0	1	7	0	0	0	0	1	4

Tabulka č. 13 – otázka č. 12

Žáci odpovídali shodně, že nejvíce šikanovali tělesně a citově, přičemž na BH byl poměr v těchto druzích šikany obrácený oproti GJ. Žáci obou škol odpovídali podobně i k problému ničení věcí, který byl ale v celkovém počtu spíše zanedbatelný. Že šikanoval kombinací uvedených způsobů uvádí pouze 7% žáků BH, zatímco žáci GJ tuto možnost vůbec nepřipouští.

13. Šikanoval(a) jsi sám(a)?

	BH-F	BH-M	BH-celkem	%	GJ-F	GJ-M	GJ-celkem	%	Celkem	%
sám / sama	5	2	7	50	4	3	7	54	14	52
s kamarádem / kamarádkou	2	1	3	21	6	2	8	62	11	41
bylo nás víc	3	4	7	50	0	0	0	0	7	26

Tabulka č. 14 – otázka č. 13

Odpovědi na tuto otázku se značně na jednotlivých školách rozcházejí.

ŠIKANANA VE ŠKOLNÍCH ZAŘÍZENÍCH – DIPLOMOVÁ PRÁCE
PRAKTICKÁ ČÁST

14. Popiš, jak ses při šikanování cítil(a) jako šikanující :

BH-F	BH-M	GJ-F	GJ-M
srandá, potom mrzelo	nevím	hrozně	normálně
zábava	dobře	špatně	šlo to
nevím		nedá se vyjádřit	
zvýšené sebevědomí		zlost	
jako frajerka		byla to blbost	
pobavila jsem ostatní			
jako vedoucí... Měla jsem radost, když se mi povedlo vydeptat osobu, kterou jsem nenáviděla			
dobře			

Tabulka č. 15 – otázka č. 14

Tabulka shrnuje odpovědi respondentů na položenou otázku. Pouze v jednom případě v každé ze škol odpověděl žák v tom smyslu, že to nebylo správné.

15. Byl jsi někdy šikanován(a)?

	BH-F	BH-M	BH-celkem	%	GJ-F	GJ-M	GJ-celkem	%	Celkem	%
ano	13	13	26	50	19	5	24	44	50	47
ne	10	15	25	48	19	9	28	51	53	50

Tabulka č. 16 – otázka č. 15

Z celkového počtu 107 respondentů bylo 47 % šikanováno a 50 % nebylo.

Druhá část otázky byla zaměřena na četnost šikany u obětí. (viz. tabulka č. 12b)

Jak často?

	BH-F	BH-M	BH-celkem	%	GJ-F	GJ-M	GJ-celkem	%	Celkem	%
několikrát	8	5	13	48	10	4	14	58	27	53
jednou	3	5	8	30	8	0	8	33	16	31
téměř denně	2	1	3	11	1	0	1	4	4	8
několikrát denně	1	1	2	7	0	0	0	0	2	4

Tabulka č. 17 – podotázka k otázce č. 15

Údaje v tabulce č. 16 jsou vztaženy k celkovému počtu respondentů, kteří na otázku č. 15 odpověděli „Ano“, tedy 27 žáků BH a 24 žáků GJ.

ŠIKANANA VE ŠKOLNÍCH ZAŘÍZENÍCH – DIPLOMOVÁ PRÁCE
PRAKTICKÁ ČÁST

16. Byl(a) jsi šikanován(a):

	BH-F	BH-M	BH-celkem	%	GJ-F	GJ-M	GJ-celkem	%	Celkem	%
partou	8	5	13	48	6	4	10	42	23	45
chlapcem	5	5	10	37	9	3	12	50	22	43
dívkou	5	2	7	26	6	0	6	25	13	25
učitelem	0	3	3	11	1	0	1	4	4	8
rodičem	0	1	1	4	1	1	2	8	3	6

Tabulka č. 18 – otázka č. 16

Z tabulky vyplývá, že nejčastěji byly oběti šikanovány partou (45%), potom chlapcem (43%), dívkou (25%) a dále učitelem a rodičem.

17. Ten, kdo Tě šikanoval, byl(a)

	BH-F	BH-M	BH-celkem	%	GJ-F	GJ-M	GJ-celkem	%	Celkem	%
větší a silnější	3	8	11	41	9	3	12	50	23	45
starší	3	5	8	30	10	3	13	54	21	41
stejně starý(á), v kolektivu oblíbený(á),	5	4	9	33	7	2	9	38	18	35
stejně postavy, tvůj kamarád(ka)	4	3	7	26	3	2	5	21	14	27
mladší,	4	1	5	19	3		3	13	8	16
menší a slabší,	3		3	11			0	0	3	6
nápadně odlišný(á), v kolektivu méně oblíbený(á)	3		3	11			0	0	3	6
nápadně odlišný(á), v kolektivu méně oblíbený(á)	1	1	2	7		1	1	4	3	6
jiný(á) - napiš, v čem nebo jak jiný(á)	1		1	4	2		2	8	3	6
jiný(á) - napiš, v čem nebo jak jiný(á)		1	1	4	1		1	4	2	4
samotářka,			0	0			0	0	0	0

Tabulka č. 19 – otázka č. 17

Z odpovědí respondentů v tab. 18 a grafu č. 3 vyplynulo, že nejvíce šikanují žáci:

větší a silnější	45%
starší	41%
stejně staří,	35%
v kolektivu oblíbení	27%

ŠIKANANA VE ŠKOLNÍCH ZAŘÍZENÍCH – DIPLOMOVÁ PRÁCE
PRAKTICKÁ ČÁST

18. Kde jsi byl(a) šikanován(a)?

	BH-F	BH-M	BH-celkem	%	GJ-F	GJ-M	GJ-celkem	%	Celkem	%
ve třídě	7	8	15	56	6	2	8	33	23	45
jinde (napiš kde)*	6	2	8	30	5	2	7	29	15	29
cestou do nebo ze školy	5	3	8	30	3	3	6	25	14	27
ve škole při obědě	3	1	4	15	2	2	4	17	8	16
na hřišti	3	0	3	11	2	3	5	21	8	16
ve škole na záchodě	2	1	3	11	1	0	1	4	4	8
doma	1	1	2	7	1	0	1	4	3	6

Tabulka č. 20 – otázka č. 18

*Jinde – cestou z tréninku z fotbalu, venku před školou, ve škole na chodbě cestou na oběd, ve škole v šatně, ve škole v tělocvičně, ve škole ve frontě na oběd.

19. Jak jsi byl(a) šikanován(a)?

	BH-F	BH-M	BH-celkem	%	GJ-F	GJ-M	GJ-celkem	%	Celkem	%
citově (např. nezájem, posměch, pomluvy, ponižování, nadávky) napiš způsob	11	5	16	59	15	3	18	75	34	67
tělesně (např. bití, kopání, fackování, rány pěstí) napiš způsob	5	10	15	56	9	3	12	50	27	53
spíše ničením (např. braní a ničení věcí, braní peněz, pití a svačiny...) napiš způsob	6	4	10	37	4	0	4	17	14	27
kombinací těchto způsobů, napiš jak*	2	1	3	11	0	0	0	0	3	6

Tabulka č. 21 – otázka č. 19

*Nikdo z respondentů odpověď nerozvedl.

ŠIKANANA VE ŠKOLNÍCH ZAŘÍZENÍCH – DIPLOMOVÁ PRÁCE
PRAKTICKÁ ČÁST

20. Popiš, jak ses při šikanování cítil(a) jako šikanovaný(a) (oběť):

BH-F	BH-M	GJ-F	GJ-M
hrozně, chtěla jsem na jinou školu	hnusně	hrozně	hodně špatně
špatně	blbě	hrozně	špatně
nepříjemně	bezmoc	nepříjemně	nepříjemně
strašně	nebylo to příjemné	špatně	nic moc
hrozně, začala šikanovat, aby nebyla jen ona	nepamatuji se	strach	
hrozně	nepříjemně	nepříjemně	
hrozně	nepříjemné	bezmocná, nevýznamná	
nepříjemný, nechut' do života	nedůstojně	hrozně	
jako smetí bez sebevědomí	hrozně, učitelka ztrapňovala	nedá se popsat	
nepříjemně	zlost	hrozně	
hrozně		trapně, ponížení	
nepříjemné, přestoupil jsem na jinou školu			

Tabulka č. 22 – otázka č. 20

Na obou školách se nejčastěji opakovaly formulace: hrozně, nepříjemně, špatně.

21. Svěřil(a) jsi se někomu se šikanováním?

	BH-F	BH-M	BH-celkem	%	GJ-F	GJ-M	GJ-celkem	%	Celkem	%
ano	10	11	21	78	16	4	20	83	41	80
ne	4	2	6	22	2	0	2	8	8	16

Tabulka č. 23 – otázka č. 21

Šikanu přiznalo 27, resp. 24 žáků a k tomuto počtu jsou vztaženy výsledky tabulky č. 22.

22. Pokud ses svěřil(a), tak komu?

	BH-F	BH-M	BH-celkem	%	GJ-F	GJ-M	GJ-celkem	%	Celkem	%
matce	4	6	10	37	8	1	9	41	19	39
jiné osobě	8	3	11	41	3	4	7	32	18	37
učiteli	1	4	5	19	7	2	9	41	14	29
otci	2	1	3	11	6	1	7	32	10	20
sourozenci	1	1	2	7	4	1	5	23	7	14
policii	0	1	1	4	0	1	1	5	2	4
lince důvěry	1	0	1	4	0	0	0	0	1	2

Tabulka č. 24 – otázka č. 22

Výsledky jsou opět vztaženy k počtům žáků, kteří připouští, že jsou šikanováni.

ŠIKANANA VE ŠKOLNÍCH ZAŘÍZENÍCH – DIPLOMOVÁ PRÁCE
PRAKTICKÁ ČÁST

23. Pokud jsi se nesvědčil(a), tak proč:

	BH-F	BH-M	BH-celkem	%	GJ-F	GJ-M	GJ-celkem	%	Celkem	%
ze studu	2	2	4	67	1	0	1	33	5	56
z jiného důvodu	2	2	4	67	1	0	1	33	5	56
ze strachu	1	0	1	17	0	1	1	33	2	22

Tabulka č. 25 – otázka č. 23

Na tuto otázku odpovědělo pouze 6 dotázaných z BH a 3 z GJ.

24. Proč podle tebe lidé šikanují druhé?

BH-F	BH-M	GJ-F	GJ-M
neuvědomují si, že to není sranda	problémy, vytahování	radost	dělá jim to dobře
dokazují si, že jsou silnější	baví je to	baví je to	cikání
hloupost	cítí nezáměr o sebe	cítí se lépe	frajeřina
je to zbytečné, ale asi proto, že se cítí pak vítězně, navýšeně, a má radost, když osoba, kterou nenávidí trpí	dělá jim to dobře	dobry pocit	komplexy
komplex	frajeřina	dokazují sílu	nadřazenost
líbí se jim to	jsou blbí	frajeřina	potěšení
nadřazenost	komplex	hloupost	zábava
něco si dokazují	namyšlenost	chtějí být zajímaví	ze srandy
nevím, co tím chtějí dokázat. Možná měli nějaké problémy, když byli mladí nebo jsou zaneprázdnění ze strany rodičů	pocit síly	jen tak	
pocit síly	popularita	jsou srabi	
pomsta	radost	kompenzace problémů	
pro zábavu	radost, že jsou silnější	komplexy	
předvádění a machrování	serou je	mají problémy	
radost	silnější	na něco si hrají	
radost, závist	zábava	namyšlenost	
sebevědomí	závist	něco si dokazují	
špatná výchova	ze srandy	netuší	
vybití vzteku		nuda	
z nenávisi		peníze	
zapadnutí do lepší party		potvrzení vůdčího postavení	
závidí jim		sranda	
		zábava	
		závist	

Tabulka č. 26 – otázka č. 24

Tabulka obsahuje citace.

ŠIKANANA VE ŠKOLNÍCH ZAŘÍZENÍCH – DIPLOMOVÁ PRÁCE
PRAKTICKÁ ČÁST

25. Myslíš si, že nevdí ubližovat druhým?

	BH-F	BH-M	BH-celkem	%	GJ-F	GJ-M	GJ-celkem	%	Celkem	%
vadí to	19	23	42	81	32	6	38	69	80	75
někdy to nevdí	7	4	11	21	5	5	10	18	21	20
nevdí to	0	1	1	2	0	1	1	2	2	2

Tabulka č. 27 – otázka č. 25

V této otázce ¾ respondentů odpověděly, že ubližovat druhým vadí. Že to nevdí někdy odpovědělo 20% dotázaných, zatímco 2% odpověděla, že to nevdí.

26. Pokud se dostaneš do situace, kdy bude někdo ubližovat (šikanovat) druhému(ho)?

	BH-F	BH-M	BH-celkem	%	GJ-F	GJ-M	GJ-celkem	%	Celkem	%
budu oběť bránit	19	22	41	79	22	10	32	58	73	68
přivolám pomoc	7	14	21	40	22	3	25	45	46	43
připojím se k šikanujícímu	1	1	2	4	1	0	1	2	3	3
pobaví mě to a budu to vtípně komentovat	0	1	1	2	0	1	1	2	2	2
uteču	0	0	0	0	2	0	2	4	2	2
budu přihlížet a dělat, že se nic neděje	0	0	0	0	0	1	1	2	1	1

Tabulka č. 28 – otázka č. 26

V tabulce bylo zjištěno, že oběti šikany by pomohla většina dotazovaných, a to tím, že 68% (BH-79%, GJ-58%) tvrdí, že bude oběť bránit. 43%, resp. BH-40% a GJ-45% dotázaných říká, že v takovém případě zavolá pomoc. 3% respondentů se připojí k šikanujícímu (!), 2% šikanování jiného jiným pobaví (!), 2% dotázaných, tentokrát pouze z GJ, utečou a pouhé 1% bude dělat, jako že se nic neděje.

27. Cítíš se v současné době ve třídě/ve škole osamělý(á)?

	BH-F	BH-M	BH-celkem	%	GJ-F	GJ-M	GJ-celkem	%	Celkem	%
ano, cítím	3	0	3	6	1	1	2	4	5	5
ne, necítím	21	27	48	92	36	12	48	87	96	90

Tabulka č. 29 – otázka č. 27

Z celkového počtu 107 respondentů se 5% cítí ve třídě osaměle. 90% žáků nikoliv.

ŠIKANANA VE ŠKOLNÍCH ZAŘÍZENÍCH – DIPLOMOVÁ PRÁCE
PRAKTICKÁ ČÁST

28. Jak často býváš o přestávkách sám(a)?

	BH-F	BH-M	BH-celkem	%	GJ-F	GJ-M	GJ-celkem	%	Celkem	%
nikdy	11	20	31	60	21	10	31	56	62	58
občas	11	7	18	35	16	3	19	35	37	35
neustále	1	0	1	2	0	1	1	2	2	2

Tabulka č. 30 – otázka č. 28

Z tabulky vyplývá, že téměř 60 % všech oslovených respondentů není nikdy o přestávkách samo. 35 % všech žáků uvádí, že občas o přestávkách sami bývají.

29. Jsi v současné době někým šikanován(a)?

	BH-F	BH-M	BH-celkem	%	GJ-F	GJ-M	GJ-celkem	%	Celkem	%
ne	24	27	51	98	35	13	48	87	99	93
ano	0	1	1	2	1	1	2	4	3	3

Tabulka č. 31 – otázka č. 29

Na tuto, kvůli její aktuálnosti nejzávažnější otázku odpovědělo 93% respondentů „Ne“, což je pozitivní zjištění. Alarmující je naopak fakt, že 3%, konkrétně BH-1 chlapec a GJ-1 dívka a 1 chlapec, odpověděli, že v současné době šikanováni jsou.

30. Šikanoval(a) jsi někdy svého učitele?

	BH-F	BH-M	BH-celkem	%	GJ-F	GJ-M	GJ-celkem	%	Celkem	%
ne	16	17	33	63	26	8	34	62	67	63
nevzpomínám si	5	6	11	21	3	5	8	15	19	18
ano	4	4	8	15	7	2	9	16	17	16

Tabulka č. 32 – otázka č. 30

Odpovědi na tuto otázku sdělují, že žáci celkově v 63% svého učitele nikdy nešikanovali. 18% dotázaných říká, že si nevzpomíná.

3.7. Shrnutí výsledků praktické části a zodpovězení položených otázek

3.7.1. Popis výsledků praktické části

1. Víš, co je šikana, šikanování?

100 % žáků obou škol ví, co pojem šikana, šikanování znamená. Záporně neodpověděl žádný z respondentů, což znamená, že děti mají o tomto jevu dostatek informací. O šikaně se často hovoří, a to nejen v souvislosti s existencí samotného tohoto problému na školách, ale také v rámci prevence šikanování.

2. Které z následujících chování považuješ za šikanování ?

Za tři nejčastější projevy šikany považují žáci obou škol téměř shodné jevy. Fakt, že 64% žáků vnímá jako šikanu urážky z rasových důvodů, je v současné době velice alarmujícím zjištěním. Vysvětlit to lze jak možnou osobní zkušeností, tak jistým uvědoměním. Žáci obou srovnávaných škol se s jedinou odlišností na závažnosti projevů šikany poměrně shodují.

3. Jaké další chování bys nazval(a) šikanováním

Respondenti v tomto bodu často opakovali odpovědi z předešlé otázky. Proto zde uvádím zde pouze ty odpovědi, které dle mého názoru rozšířily, či konkretizovaly již řečené. Citace:

- vyhrožování zabitím
- pohlavní zneužití
- bití jejího (*oběti**) psa, nucení k sexu
- shazování před lidmi
- močení na věci a oběť
- video na net
- výhružné SMS

**poz. autora*

Zejména odpovědi: nucení k sexu a bití psa posouvají šikanu nepochybně do trestněprávní roviny. Umístování videa (myšleno s obětí) na Internet evokuje v současné době hojně diskutovaný problém tzv. kyberšikany.

Z uvedeného přehledu vyplývá, že dotazovaní vědí, co šikanování znamená nebo mají alespoň určitou představu. Zde je obtížné srovnávat obě školy, neboť není materiál pro srovnání.

4. Máš sám(a) zkušenost se šikanováním tak, jak jsi ho popsal(a) výše?

Nejvíce dotazovaných, kteří se s šikanou již setkali, shodně v obou školách uvádí, že nejčastěji byli svědky šikanování, méně často byli oběťmi a téměř v polovině případů uvádějí, že byli agresory.

Odpovědi na tuto otázku potvrzují námi uvedený předpoklad, že se s šikanou setkala více než polovina dětí (65 %) ze zkoumaného vzorku. Proto, že se předpoklad potvrdil, výsledek je v dnešní době, kdy se téměř každý den setkáváme v médiích s případy vyskytující se šikany, vzrůstající agresivity a brutality v dětské populaci, velice zneklidňující.

„Ano“ odpovědělo BH-34 a GJ-36 dětí. Výsledky odpovědí na otázky, navazující na „Ano“, jsou tedy vztaženy k těmto číslům. Oproti 17% dětí z BH se 24% dětí z GJ ještě nesetkalo se šikanou, tedy na BH je o 7% více žáků, kteří se s šikanou již setkali.

O 7% více žáků BH připouští, že někdy někoho šikanovalo, o 6% žáků BH vidělo, jak byl někdo šikanován, ale zároveň o 9% žáků BH více uvedlo, že byli šikanováni.

5. Kde jsi se setkal(a) se šikanováním

Z odpovědí vyplývá, že 61 % žáků GJ a 32% žáků BH, kteří se již se šikanou setkali, uvádělo místa mimo školu. Místo setkání se šikanou ve škole uvádí 69 % žáků GJ a 71% žáků BH. Tento výsledek lze zdůvodnit menšími společnými mimoškolními aktivitami žáků BH, neboť oproti GJ zde mnohem větší podíl žáků dojíždí ze vzdálenějších míst. Souhrnně lze konstatovat, že místem, kde se žáci nejvíce setkávají se šikanou jsou školská zařízení.

6. Pokud jsi se již se šikanováním setkal(a), kolik ti bylo let?

Se šikanou setkalo poprvé nejvíce dětí v 6. třídě (tj. ve věku 11-13 let). Ve středním školním věku má skupina vrstevníků značnou autoritu. Každý její člen si zde potřebuje získat dobrou pozici. Šestá třída je prvním ročníkem II. stupně ZŠ a v mnoha

případech se po odchodu žáků na víceletá gymnázia formuje nový kolektiv. Žák, který se nějakým způsobem od ostatních liší, bývá odmítán a může být následně obětí šikanování, které se v tomto období dle výsledku šetření objevuje.

7. Šikanoval jsi někdy někoho?

U této otázky se značné množství respondentů dotazovalo, zda je výzkum skutečně anonymní. Po ujištění o anonymitě odpovědělo celkem 27 žáků obou škol, že někoho někdy nějak šikanovali, z toho 12% žáků BH a 16% žáků GJ, že někoho šikanovali několikrát. Jeden případ šikany připouští 15% BH a 7% GJ. Myšlenkou, že by se dopustili šikanování se zabývalo 8% BH a 7% GJ. Z celkového počtu respondentů kategoricky páchání šikany odmítlo 52% BH a 58% GJ. V celkovém počtu 55% žáků tvrdí, že se nikdy šikany nedopustilo. Úmyslně nejsou hodnoceny genderové rozdíly v odpovědích, protože vzorek respondentů ani v jedné ze škol nebyl složen rovnoměrně z chlapců a dívek.

8. Pokud ano, koho jsi šikanoval(a)?

Šikanování jiného v minulé otázce připustilo 14 žáků BH a 13 žáků GJ. Z takto zúženého vzorku respondentů více než polovina uvádí, že šikanovala spolužáka ze třídy, tedy osobu na přibližně stejném stupni fyzického i duševního vývoje. Více než třetina dotázaných šikanovala spolužáky ze školy, tedy osoby, které mohly být fyzicky i rozumově odlišné. Jinou osobu, tedy mimo okruh školy šikanovalo 21% žáků BH a 26% žáků GJ, přičemž nikdo z dotázaných nevedl, koho.

9. Kde jsi šikanoval?

Výsledky při srovnání škol ukazují, že místa, která šikanující označují, jsou na škále umístěna na obou školách stejně. Větší rozdíl v odpovědích je pouze u bodu „cestou do nebo ze školy“, kde o celých 17% více žáků GJ uvádí, že v této situaci šikanovali. Vysvětlením by, stejně jako u některých dalších disproporcí, mohl být fakt, že žáci BH, protože nejsou z lokality, přilehlé škole, řeší příchody a odchody individuálně, často s použitím MHD, zatímco děti, docházející do spádové školy, jsou přirozeně z větší části z okolí a tedy se schází i mimo bezprostřední okolí školy a mají příležitost mimo jiné k šikanování.

10. Ten, koho jsi šikanoval(a), byl(a):

Zatímco na BH je nejvíce zastoupena skupina mladších a slabších, jako obětí šikany, na GJ překvapivě šikánování menších a slabších nepřipouští nikdo z agresorů a šikanu mladších pouze 8% dotázaných. Podobného skóre dosáhly na obou školách osoby „jiné“ a samotáři. Rovněž pozoruhodné je značné procento šikánování v kolektivu oblíbených dětí (BH-36%, GJ-23%) a větších a silnějších obětí (BH-29%, GJ-23%). Posledně zmiňované kategorie však patří k těm, kde vnímání jejich vlastností je silně subjektivní a nelze tedy tyto údaje považovat za zcela relevantní.

Vyhodnocení se opět opírá o počty respondentů, kteří připustili, že šikanují.

11. Proč jsi šikanoval(a)?

Důvodem šikánování, dle odpovědí na tuto otevřenou otázku, byla ve většině případů odplata (pomsta), dále provokování obětí. V jednom případě byla důvodem „reciprocita“, což vede k domněnce, že respondent nechápe zcela obsah pojmu „šikana“. Rovněž odpověď „hádky, nedorozumění“ nepřesvědčuje o pochopení pojmu. Naopak dvě z dívek na BH zcela v souladu s definicemi říkají, že šikanovaly pro zábavu nebo pobavení ostatních a jedna dívka na GJ uvádí, že šikanovala „jen tak“.

12. Jak jsi šikanoval(a)?

Průměrně v obou školách žáci odpovídali shodně, že nejvíce šikanovali tělesně a citově, přičemž na BH byl poměr v těchto druzích šikany obrácený oproti GJ. Žáci obou škol odpovídali podobně i k problému ničení věcí, který byl ale v celkovém počtu spíše zanedbatelný. Že šikanuje kombinací uvedených způsobů uvádí pouze 7% žáků BH, zatímco žáci GJ tuto možnost vůbec nepřipouští.

13. Šikanoval(a) jsi sám(a)?

Odpovědi na tuto otázku se značně na jednotlivých školách rozcházejí. Vysvětlením však může být opět rozdílnost charakteru škol a územního složení žáků. Lze se domnívat, že v BH se méně mísí kamarádi z bydliště a spolužáci. Vysvětlení jsem však nenašel pro velký rozdíl v odpovědi „bylo nás víc“.

14. Popiš, jak ses při šikanování cítil(a) jako šikanující :

Tabulka shrnuje odpovědi respondentů na položenou otázku. Pouze v jednom případě v každé ze škol odpověděl žák v tom smyslu, že to nebylo správné. Počet odpovědí byl nízký na vytvoření jakéhokoli závěru.

15. Byl jsi někdy šikanován(a)?

Z celkového počtu 107 respondentů bylo 47 % šikanováno a 50 % nebylo. Výsledky z obou škol jsou velmi podobné. S ohledem na počet respondentů lze soudit, že výsledek má vypovídací hodnotu.

Údaje jsou vztaženy k celkovému počtu respondentů, kteří na otázku č. 15 odpověděli „Ano“, tedy 27 žáků BH a 24 žáků GJ.

Z odpovědí vyplývá, že nejvíce obětí bylo šikanováno několikrát, konkrétně BH-48% a GJ-58%, ovšem nelze usuzovat, zad častěji jedním nebo různými agresory. Jednou, tedy jedním agresorem, nebo skupinou, bylo šikanováno celkově 31% obětí, resp. BH-30% a GJ-33%. Téměř denně bylo šikanováno 8% žáků, tedy BH-11% a GJ-4%. několikrát denně byli šikanováni 2 žáci BH, tedy 7% dotazovaných z BH. Na GJ neuvedl tuto periodicitu šikany proti své osobě žádný z žáků.

16. Byl(a) jsi šikanován(a):

Z tabulky vyplývá, že nejčastěji byly oběti šikanovány partou (45%), potom chlapcem (43%), dívkou (25%) a dále učitelem a rodičem. Rozdíl ve výsledcích obou škol je pouze v řádku „chlapec“, kde BH-37% a GJ-50%. Tento výsledek lze opět zdůvodnit bez návaznosti na místo šikanování faktem, že kolem BH se díky charakteru školy a lokality patrně nevytváří mimoškolní party složené ze spolužáků a ani ve třídách se díky tomu netvoří party z mimoškolních aktivit.

17. Ten, kdo Tě šikanoval, byl(a):

Z odpovědí respondentů v tab. 18 a grafu č. 3 vyplynulo, že nejvíce šikanují žáci:

větší a silnější	45%
starší	41%
stejně staří,	35%
v kolektivu oblíbení	27%,

což potvrzuje názory odborníků, kteří se problémem šikanování dlouhodobě zabývají. Mezi oběma školami není zřejmá výraznější odchylka v dosaženém skóre.

18. Kde jsi byl(a) šikanován(a)?

Z celkových odpovědí v tabulce je patrné, že škála míst z tabulky, kde dochází k šikanování, se na obou školách podobá, liší se pouze poměrně. Vcelku lze shrnout, že k nejvíce případům šikanování dochází ve třídě (45%), tedy na půdě školy, dále v jiných místech školy než je třída nebo jídelna (29%), cestou do nebo ze školy (27%), a dále na hřišti, toaletách a nejméně případů šikany žáci vnímají doma, i když je zarážející, že domov je pro některé z nich místem, kde se setkali se šikanou!

19. Jak jsi byl(a) šikanován(a)?

Tabulka překvapivě pro obě školy shodně říká, že větší část obětí cítila šikanování jako citové (BH-59% a GJ-75%). Těsně následují tělesné projevy šikanování (BH-56% a GJ-50%) a jako předposlední jsou respondenty hodnoceny útoky na majetek (BH-37% a GJ-17%). V tomto bodě se vnímání žáků GJ liší od BH o 20 %. Vysvětlením by mohl být vyšší hmotný standard rodin žáků BH a z toho vyplývající vyšší hodnota věcí, kterých se šikana může týkat. kombinaci obou způsobů uvedlo na BH-11% a na GJ-0% žáků bez vysvětlení.

20. Popiš, jak ses při šikanování cítil(a) jako šikanovaný(a) (oběť):

Na obou školách se nejčastěji opakovaly formulace: hrozně, nepříjemně, špatně.

Z odpovědí je zřejmá bezmoc a ponížení obětí, na které působí šikana velmi negativně, což se odráží zejména v psychice. U obětí se projevují pocity úzkosti, méněcennosti, psychosomatické obtíže a šikana může vyústit do posttraumatické stresové poruchy s velmi dlouhou dobou léčení.

21. Svěřil(a) jsi se někomu se šikanováním?

Šikanu přiznalo 27, resp. 24 žáků. Z tohoto počtu se 80% dětí svěřilo problémem a 16% dětí se neschvělo se šikanou vůbec. Z těchto čísel můžeme konstatovat, že šikana žákům vadí a jsou ochotni o daném problému hovořit. Přesto zmíněných 16% žáků toto

neudělalo, což je číslo alarmující. Jestliže se oběť šikany nesvěří, špatné chování agresora nevyplave na povrch (tzn. že se o něm v neví, děje se beze svědků apod.), může být někdy již pozdě. Agresor může ve svém chování pokračovat, může si vybrat jinou oběť, jiné varianty šikany. Jeho požadavky se mohou stupňovat.

Důvodem obětí, proč se nesvěřili, může být obava z pomsty agresora, jeho reakcí na to, že oběť někomu vypovídala o tom, že jí někdo druhý ubližuje. Může jít o to, že se oběť před ostatními stydí za to, co se jí stalo, a za to, že sama nedokázala tento problém řešit. K tomu, abychom zabránili páchání šikany, je proto důležité, aby každý, kdo se stane obětí šikany, toto nepřecházel. Aby věděl, že je třeba o problému hovořit a řešit jej. Jestliže sám nedokáže šikaně čelit, je nezbytné, aby vyhledal pomoc. V porovnání obou škol je procentuálně více šikanovaných, kteří se svěřili na GJ-83% proti BH-78%. Těch, kteří se nesvěřili, je na GJ-8% a na BH-22%, tedy výrazně více.

22. Pokud ses svěřil(a), tak komu?

Výsledky jsou opět vztaženy k počtům žáků, kteří připouští, že jsou šikanováni.

Z celkového počtu odpovědí nejvíce obětí (39%) řešilo daný problém s matkou, s jinou osobou (kamarádem, partou) se o svůj problém podělilo 37% dotázaných. Důvěře se těší rovněž učitelé s 29% oznámení šikany. Za nimi následují otcové s 20%, sourozenci se 14% a nepřilíš velké důvěře se v tomto bodě těší policie, které se svěřila pouze 4% obětí šikany. Lince důvěry se svěřila pouhá 2% obětí, což je, vzhledem k povaze této služby, velmi málo. Při neformálním rozhovoru před školou po ukončení dotazování autor zjistil, že žáci Linku bezpečí vnímají spíše jako instituci, kde lze udělat problémy rodičům nebo učitelům a nikoli jako instituci, na kterou by se měli obracet v případech, kdy je na nich pácháno jakékoli bezpráví.

Srovnáním výsledků z obou škol zjistíme, že nedochází k příkřejším rozporům, respondenti se neshodli pouze v „jiné osobě“ a „učiteli“, kde žáci BH preferují „jinou osobu“ a žáci GJ „učitele“.

23. Pokud jsi se nesvěřil(a), tak proč:

Na tuto otázku odpovědělo pouze 6 dotázaných z BH a 3 z GJ. Čísla v tabulce jsou vztažena k tomuto celku a s ohledem na nízký počet respondentů jsou čísla neprůkazná.

24. Proč podle tebe lidé šikanují druhé?

Z tabulky byly vynechány opakující se formulace, zejména „frajeřina“, „machrování“ a „radost“. Tyto odpovědi se vyskytovaly nejčastěji. většina respondentů odpověděla na tuto otevřenou otázku v souladu se známými poznatky o motivaci šikanování. Opět nebyl nalezen nepoměr mezi odpověďmi z obou zkoumaných škol.

25. Myslíš si, že nevádí ubližovat druhým?

V této otázce $\frac{3}{4}$ respondentů odpověděly, že ubližovat druhým vadí. Že to nevádí někdy odpovědělo 20% dotázaných, zatímco 2% odpověděla, že to nevádí. Posledním odpovědím není třeba věnovat pozornost, neboť v kontextu celého dotazníku jde nepochybně o omyl nebo vytahování či protest, neboť v tomto věku lze od respondentů očekávat zápornou odpověď jako samoučelný projev odporu. Samo zadání této otázky je poněkud manipulativní a sugestivní a lze si představit, že někteří dotazovaní odpoví schválně tak, jak by neměli.

Srovnáním obou škol docházíme k závěru, že opět se poměry mezi odpověďmi poměrně téměř neliší.

26. Pokud se dostaneš do situace, kdy bude někdo ubližovat (šikanovat) druhému(ho)?

V tabulce bylo zjištěno, že oběti šikany by pomohla většina dotazovaných, a to tím, že 68% (BH-79%, GJ-58%) tvrdí, že bude oběť bránit. 43%, resp. BH-40% a GJ-45% dotázaných říká, že v takovém případě zavolá pomoc. 3% respondentů se připojí k šikanujícímu (!), 2% šikanování jiného jiným pobaví (!), 2% dotázaných, tentokrát pouze z GJ, utečou a pouhé 1% bude dělat, jako že se nic neděje.

27. Cítíš se v současné době ve třídě/ve škole osamělý(á)?

Z celkového počtu 107 respondentů se 5% cítí ve třídě osaměle. 90% žáků nikoliv. Z výsledků lze usuzovat, že mezi žáky panují dobré vztahy, funguje společná komunikace. Nelze však opomíjet varovný signál zmíněných 5% žáků, kteří pociťují osamělost, avšak toto nemusí být zapříčiněno pouze odmítáním kolektivem a tedy šikanou. Na obou školách je výsledek téměř stejný.

28. Jak často býváš o přestávkách sám(a)?

Z tabulky vyplývá, že téměř 60 % všech oslovených respondentů není nikdy o přestávce samo. 35 % všech žáků uvádí, že občas o přestávkách bývají sami, což však odůvodňují tím, že se zrovna nemají náladu s někým bavit, nebo kamarád není ve škole, nebo se třída dělí na skupiny, a proto není možné být neustále spolu apod. Možností „neustále“ odpověděla 2% z oslovených respondentů.

I odpovědi na tuto otázku mají téměř totožné odpovědi na obou zkoumaných školách.

29. Jsi v současné době někým šikanován(a)?

Na tuto, kvůli její aktuálnosti nejzávažnější otázku odpovědělo 93% respondentů „Ne“, což je pozitivní zjištění. Alarmující je naopak fakt, že 3%, konkrétně BH-1 chlapec a GJ-1 dívka a 1 chlapec, odpověděli, že v současné době šikanováni jsou. Toto zjištění bude v nejbližších dnech předáno jako podklad pro vedení škol k přijetí odpovídajících opatření.

30. Šikanoval(a) jsi někdy svého učitele?

Odpovědi na tuto otázku sdělují, že žáci celkově v 63% svého učitele nikdy nešikanovali. 18% dotázaných říká, že si nevzpomíná, čímž, jak se domnívám, kompenzuje fakt, že si nedokáže vybavit, jaké jednání by ve vztahu žáka k učiteli mohlo být chápáno jako šikanování. Žáci si přirozeně nedokáží představit, že by po učiteli chtěli peníze nebo svačiny, nebo jej fyzicky napadali.

Šokující zjištění přinesla ta část respondentů, která v celkem 16% odpověděla, že učitele někdy šikanovala. Toto číslo jistě nelze brát za nezvratný fakt, nicméně je přinejmenším alarmující zjištění, že na BH 4 chlapci a 4 dívky a na GJ 7(!) dívek a 2 chlapci odpovídají jasně, že někdy šikanovali učitele.

V tomto bodě by bylo možno usuzovat na jisté povědomí žáků o kyberšikaně a promítnutí tohoto povědomí do odpovědi.

3.7.2. Vyhodnocení položených otázek

Rozumí žáci devátých ročníků pojmu šikana na obou typech škol stejně?

Na obou zkoumaných školách odpovědělo 100% respondentů, že ví, co je šikana. Žáci obou škol rovněž shodně uvádějí škálu závažnosti jednotlivých projevů šikanování. Z těchto výsledků je možno soudit na skutečně dobrou znalost obsahu termínu „šikana“ žáky devátých ročníků srovnávaných škol. Tuto dobrou informovanost lze přičítat jak vlivu medializace problému šikanování v posledních letech, tak v neposlední řadě i práci pedagogů škol, kteří o tomto negativním jevu s žáky hovoří.

Jaký je podíl žáků devátých tříd, kteří se již se šikanou setkali na celkovém počtu žáků devátých tříd?

Se šikanou v jakékoli formě se již setkalo 65% žáků ZŠ Bohumila Hrabala a 67% žáků ZŠ Gen. Janouška, a to jak v roli agresora, oběti nebo svědka. Z výsledku je patrné, že podíl žáků, kteří se již se šikanou setkali je na obou školách téměř totožný. Shodně tedy výsledky obou škol znamenají, že v této otázce není rozdíl v typu či dobrém nebo špatném jménu školy. Na tomto místě je třeba poznamenat, že i padesátiprocentní podíl žáků, kteří se s šikanou setkali je velké číslo. Výsledky, naměřené v tomto dotazování, však i tuto hranici značně překračují a číslo je skutečně alarmující.

	Šikanovalo	%	Šikanováno	%
BH	14	35	26	65
GJ	13	35	24	65

Tabulka č. 33 – souhrn výskytů šikany

Souhrnná tabulka č. 32 ukazuje, že po zaokrouhlení procentuálních hodnot dle matematických pravidel jsou údaje totožné. Na obou školách bylo šikanováno během dosavadního života, resp. od 6. ročníku ZŠ 65% žáků. Výsledek doplňuji pro srovnání údajem o počtu žáků, kteří za stejné období někoho šikanovali a který je opět za uvedených podmínek na obou školách stejný – 35% žáků někoho již šikanovalo.

Šikanování se nepochybně nikdy nepodaří z žádné společnosti zcela vymýtit. Je ale jisté, že vzhledem k tomuto výsledku si zaslouží stále více pozornosti pedagogů, rodičů i celé společnosti účinná prevence.

Jakým způsobem nejčastěji šikanojí agresori své oběti v této věkové kategorii?

V obou školách respondenti, kteří připustili, že byli v roli agresorů šikany odpovídali téměř shodně, že nejvíce šikanovali tělesně a citově, přičemž na BH byl poměr v těchto druzích šikany obrácený oproti GJ. Žáci obou škol odpovídali podobně i k problému ničení věcí, který byl ale v celkovém počtu spíše zanedbatelný. Že šikanoje kombinací uvedených způsobů uvádí pouze 7% žáků BH, zatímco žáci GJ tuto možnost vůbec nepřipouští.

U obětí výsledky pro obě školy shodně ukazují, že jejich větší část vnímala šikanoování jako citové (BH-59% a GJ-75%). Těsně následují násilné projevy šikanoování (BH-56% a GJ-50%) a jako předposlední jsou respondenty hodnoceny útoky na majetek (BH-37% a GJ-17%). V tomto bodě se vnímání žáků GJ liší od BH o 20 %. Vysvětlením by mohl být vyšší hmotný standard rodin žáků BH a z toho vyplývající vyšší hodnota věcí, kterých se šikano může týkat a zároveň vyšší povědomí o této hodnotě. Kombinaci obou způsobů uvedlo na BH-11% a na GJ-0% žáků bez vysvětlení.

V odpovědích na tuto otázku se ve dvou nejvíce frekventovaných způsobech lišily odpovědi agresorů a obětí. Agresori uvádějí na prvním místě šikanoování s využitím brachiálního násilí nebo jeho pohružky. Tento způsob použili častěji či ve větší míře, než šikanoování citové, tedy nevšímavost, přehlížení, iniciaci vyloučení z kolektivu, atd.

Oběti naproti tomu nejvíce šikano vnímají jako citovou. Šikanoování s použitím násilí řadí na druhé místo.

Ostatní způsoby šikanoování vnímají jak agresori tak oběti co do četnosti užití téměř stejně.

Z tohoto lze usuzovat, že obětem spíše vadí citová stránka šikanoování, která zákonitě násilnou formu doprovází a oběti jsou, na rozdíl od agresorů, právě k citovému aspektu šikany senzitivnější.

Agresori naproti tomu, vynecháme-li z této úvahy hmotný prospěch, preferují násilné šikanoování, které vědomě či bezděčně doprovázejí oni i publikum šikanoováním citovým. Tato preference násilí je dána motivy, které byly popsány v teoretické části.

V dotazníkovém šetření na přímo položenou uzavřenou otázku, zda se žák cítí v současné době být šikanovaný vůbec neodpověděla 4% respondentů. Naopak 93% všech respondentů uvádí, že v současné době šikanování nejsou a 3% respondentů se cítí být šikanováni. Na ZŠ Bohumila Hrabala je to konkrétně jedna dívka a jeden chlapec, na ZŠ Gen. Janouška je to rovněž jedna dívka a jeden chlapec. Uvedená čísla jsou, byť relativně, nízká. Srovnáním obou škol docházíme k závěru, že co do počtu šikanovaných žáků v 9. ročníku není mezi oběma typy škol rozdíl.

Jak pociťují okolnosti šikanování oběti v této věkové kategorii?

Ke shrnutí výsledků šetření lze uvést, že projevy šikany jsou na obou školách prakticky totožné. Rovněž tak vnímání šikany ve škále závažnosti těchto projevů. V dílčích výsledcích se drobně odlišují, zejména tam, kde je odpověď na položenou otázku více závislá na subjektivním hodnocení nebo pocitech respondentů.

Z odpovědí na otevřenou otázku na pocity agresorů lze usuzovat, že většina z těch, kteří odpověděli, je se svým chováním spokojena a sebevědomí si skutečně šikanováním zvyšuje či zvyšovala. Ve dvou případech agresori odpověděli: „hrozně“, což nelze jednoznačně interpretovat jako lítost nad svým chováním, ale lze připustit i např. strach z důsledků, atd. Pouze jediný žák ze všech agresorů připustil jednoznačně, že jeho jednání nebylo správné. Jak bylo uvedeno, respondentů na tuto otázku odpovědělo jen velmi málo a není tedy prostor pro seriózní vývody z jejich odpovědí. Rovněž se lze domnívat, že ani okolnosti šetření (přítomnost ostatních žáků, atd.) příliš nevypovídají o pravdivosti odpovědí.

Oběti se ve všech odpovědích shodují, že se cítily „hrozně“, poníženě a někteří přemýšleli o odchodu na jinou školu. Ze všech odpovědí obětí je patrné, že zážitek šikany pro ně byl nesmírně stresujícím. Tento výsledek však není nikterak překvapivý a vzhledem k dostatečnému počtu odpovědí lze prohlásit, že plně koresponduje s výsledky výzkumů, které byly provedeny odborníky v předchozích letech.

Jaká je reakce na šikanování ze strany obětí i agresorů v této věkové kategorii?

V tabulce bylo zjištěno, že oběti šikany by pomohla většina dotazovaných, a to tím, že 68% (BH-79%, GJ-58%) tvrdí, že bude oběť bránit. 43%, resp. BH-40% a GJ-45% dotázaných říká, že v takovém případě zavolá pomoc. 3% respondentů se připojí k šikanujícímu (!), 2% šikanování jiného jiným pobaví (!), 2% dotázaných, tentokrát pouze z GJ, utečou a pouhé 1% bude dělat, jako že se nic neděje.

Většina žáků tvrdí, že pokud se stanou svědky šikanování, budou oběť bránit. Tuto možnost připustilo o 21% více žáků BH. Domnívám se však, že tvrzení o obraně oběti je spíše přáním respondentů, zatímco přivolání pomoci, jak téměř shodně uvádějí své předpokládané jednání respondenti, je reálnou možností, jak oběti účinně pomoci a neriskovat vlastní újmu. Nicméně údaje ukazují, že na obou školách je většina žáků schopna alespoň teoreticky připustit svoji aktivní pomoc oběti šikany.

Zajímavým zjištěním byla škála „důvěryhodnosti“ jednotlivých autorit, kterým se oběti svěřovaly. Ze 41 dětí, které se s šikanováním své osoby svěřily, nejvíce oslovilo svoji matku. Dalším, komu se oběti svěřily byly „jiné osoby“, zde reprezentované nejčastěji kamarády, partou a trenérem. Jako třetí v pořadí respondenti uvádějí učitele a teprve na čtvrtém místě je otec obětí. Zcela u respondentů propadla linka důvěry.

Existuje na zkoumaných školách šikanování pedagogů?

Tato otázka byla respondentům položena poněkud mimo rámec výzkumu šikany v obou školách, neboť jako jediná nenabízí srovnání údajů agresorů a obětí. Byla položena kvůli zjištění, zda žáci vůbec možnost, že by šikanovali úmyslně svého učitele, připouští.

Odpověď byla překvapivá: většina žáků tvrdí, že svého učitele nikdy nešikanovala, ale jedna šestina z celkového počtu žáků uvádí, že učitele někdy šikanovali! Za pozornost jistě stojí, že na BH toto připouští stejný počet dívek i chlapců, zatímco na GJ počet dívek, které připouštějí šikanování pedagoga, značně převyšuje počet chlapců, tvrdících totéž!

Předpokládám, že i zde, stejně jako v celém dotazování, žáci vycházeli z pojmů, které pro ně představují šikanování a tyto pojmy promítli do své představy šikanování

učitele, což považuji za neméně alarmující zjištění.

Existují na položené otázky markantně rozdílné odpovědi na zkoumaných typech škol?

Celkovým hodnocením docházíme k závěru, že jak vnímání projevů šikany stran jejich závažnosti, tak četnost projevů šikany a rovněž další pozorované jevy na dvou zkoumaných školách odlišného typu jsou téměř shodné. Některé odlišnosti lze vysledovat, ovšem mohou být zapříčiněny jak chybou při výběru zkoumaného vzorku, tak částečně rozdílnými podmínkami při testování samotném.

Na samý závěr je však třeba zdůraznit, že tento výzkum neukázal měřitelné rozdíly v celkovém stavu šikany na těchto školách. Tedy: úvahy o tom, zda na výběrové škole je výskyt šikany menší než na škole, kterou navštěvují v hojné míře žáci ze sociálně slabých a znevýhodněných rodin, jsou neopodstatněné..

4. ZÁVĚR

Naším státem ratifikovaná „Úmluva o právech dítěte“ zaručuje všem dětem v pedagogických zařízeních bezpečný pobyt bez poškození zdraví a ohrožení života. Tato mezinárodní úmluva není vzhledem k šikanování dodržována. Je to způsobeno alibismem a nezájmem některých učitelů. Zlehčováním situace mezi žáky ve třídách základních a středních škol. Dalším faktorem je strach ze ztráty dobrého jména školy ze strany ředitelů a špatným prováděním a nedodržováním prováděcích předpisů boje proti šikaně, které vydalo MŠMT ČR. Šikanování je v řadě případů závažnou trestnou činností. Bohužel bagatelizace problému, vyplývající z neznalosti, vede řadu rodičů, pedagogů i širokou veřejnost k tomu, že je šikanování považováno za „klukovinu“, případně za přestupek související s věkem dítěte.

Trestně právní charakter šikanování není běžně znám. To co běžně označujeme za „klukovinu“, může naplňovat skutkovou podstatu řady trestných činů. V právní praxi bývá pojem šikana používán jako synonymum pro úmyslné jednání, které je namířeno proti jinému subjektu a které útočí na jeho lidskou důstojnost.

Upřednostňována by měla být preventivní práce rodičů, učitelů a celé společnosti zaměřená na snížení pravděpodobnosti výskytu určitých negativních sociálně patologických jevů ve společnosti, které zvyšují riziko nepřiměřeného až delikventního nebo trestního jednání. V běžném životě to znamená, že nejen rodiče, ale i pedagogové a celá společnost, by se měli zaměřit na všechny děti. Vést je ke slušnému chování, upevňování v nich kladné vlastnosti, rozvíjet duševní a tělesné zdraví soutěžími, hrami a sportem. Vhodným způsobem, případně i zábavnou formou, předávat informace ve formě učiva tak, aby dítě zaujaly. Je již dávno známé přísloví: „Kdo si hraje, nezlobí“

Pokud je dítě zaměstnané pozitivní činností, učením, cvičením, různými výtvarnými a zájmovými kroužky a má kladně vyplněný volný čas, nemá příležitost k tomu, aby vymýšlelo a provádělo činnosti v rozporu se zdravým rozumem a zákony této republiky. V průběhu vyučování a ve volných částech výuky je potřebné, aby učitelé vedli žáky ke vzájemnému porozumění a sebeúctě.

4.1. Závěrečná doporučení

Základem šikany může být vzor a výchova v rodině. Jednání rodičů velmi ovlivňuje chování dětí ke svému okolí ve smyslu sociální komunikace. Agresivní a vulgární prostředí v rodině se dříve nebo později projeví na chování dítěte mezi spolužáky.

V rodinách, kde výrazně selhává naplňování citových potřeb dítěte (láska, něha, rodičovský zájem o dítě) se může stát tato skutečnost iniciačním prvkem antisociálního jednání. Velký vliv na negativní chování dětí má negativní dopad „hrdinů“ akčních filmů v televizním vysílání, kdy dochází k propagování násilí, i když výsledkem je často vítězství dobra nad zlem. Rodiče by si měli uvědomit, jaký dopad má televize a jejich přístup k dětem na psychiku a celkové chování dětí. Měli by více času věnovat svým dětem. Citlivě přistupovat k řešení problémů a potřeb dětí, měli by mít schopnost účinně a pozitivně motivovat činnost svých dětí a upevňovat jejich dovednosti a návyky. Trvale rozvíjet neformální komunikaci, překonávat bariéry mezi dětmi a rodiči, mezi žáky a učiteli a mezi spolužáky.

Při výchově dětí by neměly být tolerovány nežádoucí projevy chování a tyto by měly být řešeny citlivě a někdy dokonce ve spolupráci s odborníky. Musím souhlasit s M. Kolářem, který ve svých publikacích nazývá šikanu, další formy násilí a porušování dalších lidských práv nemocí, která postihuje velké množství škol, výchovných zařízení a pracovišť. Z novinových článků se občas dovíme o krajních projevech. Jedná se o poškození zdraví, sebevraždy či vraždy.

Této nemoci lze předcházet, jde ji včas diagnostikovat a proti ni se účinně bránit. Je třeba se jí nebát, nebát se její přítomnosti a negativních reakcí okolí. Velkou roli musí sehrát i škola. Při varovných signálech, je možno odhalit šikanu ve třídě. Učitelé by si měli více všimnout, zda žáci nevcházejí do třídy s vyučujícím, zda nepostávají o přestávce u kabinetu, dochází do třídy pozdě a vždy chodí jako poslední. Dobrý pedagog by měl rozpoznat, zda se žák nestaví do role outsidera, s nikým se nebaví, nemá kamarády a zda nemá nepříznivé emoční stavy. Při zvýšené absenci, zhoršeném prospěchu, nebo nesoustředění se při vyučování, by vyučující měli okamžitě informovat výchovného pracovníka, který by informoval rodiče a společně se dohodli na dalším přístupu k těmto dětem.

Když se dozvíme o konkrétním případě šikanování měli bychom dodržet čtyři základní pravidla, a to:

1. zachovat klid, dát najevo nesouhlas s tím, co se stalo a bezodkladně jednat,
2. uchránit oběť před dalším jednáním agresora různými způsoby (dřívější odchod z vyučování, zajištění doprovodu do a ze školy),
3. postihnout agresora, či skupinu agresorů (domluvou a běžnými sankcemi, až vyloučením agresora ze školy),
4. kontaktovat odborníky v daném regionu s problematikou zabývající k zajištění dlouhodobých výchovných opatření, která upraví narušené vztahy v kolektivu.

V případě, že specialista školený na odhalování šikany připraví „půdu“ pro policii, nespoléhat na její vyšetřování. Vyšetřování policie je v souladu s platnou legislativou zaměřeno na zjištění pachatele, dokumentování trestného činu a návrh na potrestání příslušnou institucí. Má tedy jiný cíl než pedagogickou nápravu. Je vhodné, pokud to okolnosti dovolí, obrátit se na pracovníky kriminální policie, kteří se specializují na kriminalitu mládeže.

Tito pracovníci jsou na problematiku boje proti šikaně jako trestnému činu školeni. Je důležitá spolupráce pracovníků policie, specialisty a pedagogů i po ukončení vyšetřování a odstranění nemoci zvané šikana. Je nutné určit další postupy a řešení, aby nedošlo opakování.

Jedním řešením je třídní charta proti šikaně, kterou uvádí M. Kolář v knize Bolest šikanování. Jedná se o dodržování komunitních pravidel, která jsou základními obecnými pravidly podporujícími komunikaci a spolupráci. Jedná se o specifická pravidla zaměřená výhradně na zabránění vzniku přímé a nepřímé šikany. Pomáhá, aby se děti začaly učit vidět násilí z pohledu práva. Jsou jasně dány mantinely možným agresorům. Charta dává jasně najevo možnou přítomnost tohoto jevu, brání jeho přehlížení a zlehčování.

Opatřením, které dokáže upozornit na vznik šikany na školní půdě, je umístění schránek do prostor školy, kam mohou žáci anonymně vhazovat na papíře napsané své problémy, které se stydí či bojí říci svému učiteli nebo je nedokáží jinak prezentovat.

Dalším důležitým prvkem je pořádání besed a přednášek odborníků, nejen na téma šikana, ale i o dalších sociálně patologických jevech, jakými jsou například užívání drog

ŠIKANÁ VE ŠKOLNÍCH ZAŘÍZENÍCH – DIPLOMOVÁ PRÁCE

ZÁVĚR

a alkoholu, zneužívání návykových látek, rasismus, kriminalita, vandalismus, nárůst agresivity, gamblerství a další. V době volně dostupných informací by veškeré dotazy k této problematice neměly zůstat ze strany rodičů a pedagogů tabu.

Škola by měla využívat služby resortu školství, tvořené pedagogicko-psychologickými poradnami, středisky výchovné péče, speciálně pedagogickými centry apod. Neměla by opomíjet spolupráci s odborníky jiných resortů a nestátních organizací zabývajících se prevencí proti šikanování. Patří sem například spolupráce se sociálními kurátory, dětskými psychiatry, kriminalisty pro mládež, Občanským sdružením proti šikanování, Amnesty International a dalších.

Z výsledků šetření provedených v této práci, vlastních zkušeností v této problematice a zkušeností autorů odborné literatury, můžeme říci, že se jedná o běh na dlouhou trať, kdy se i nepatrný posun k lepšímu stává velkým přínosem pro ochranu našich dětí.

RESUMÉ

PRÁCE JE ČLENĚNA NA TEORETICKOU ČÁST A PRAKTICKOU ČÁST.

Teoretická část je věnována vývoji osobnosti dítěte resp. žáka a jeho jednotlivými fázemi, dále se zabývá sociálně patologickým jevem obecně, poruchami chování a jejich příčinami. Jsou rozebrány faktory, zvyšující riziko rozvoje poruch chování a vývojová podmíněnost těchto poruch.

Prostor je v teoretické části poskytnut zejména agresivním poruchám chování, příčinám vzniku agresivity a velmi podrobně je rozebrána šikana se svými motivy, agresorem, obětí, typy šikany a stádií vývoje šikany.

V Praktické části se práce zabývá cílem výzkumu, pokládá otázky k zodpovězení, popisuje zkoumaný vzorek a metody výzkumu. Následuje popis průběhu výzkumu a konečně prezentace získaných dat, shrnutí výsledků praktické části a nalezené odpovědi na položené otázky.

V závěru práce lze nalézt doporučení ke zmírnění výskytu šikany na základních školách.

ANOTACE

Dušek, Petr: *Šikana ve školních zařízeních*, Brno 2009, 72 stran.

Práce nabízí srovnání projevů šikany ve dvou pražských základních školách, které se od sebe liší nejen lokalitou, ale zejména svým charakterem. V teoretické části práce jsou shrnuty poznatky předních odborníků na problematiku šikany tak, aby poskytly ucelený obraz o tomto sociálně patologickém jevu, který je prorostlý napříč celou společností a téměř všemi věkovými kategoriemi.

V praktické části práce srovnává četnosti okolností šikany na uvedených školách a výsledky z kvantitativního výzkumu, který byl použit, shrnuje v závěru, a to včetně doporučení.

KLÍČOVÁ SLOVA

ŠIKANA, OSTRAKISMUS, AGRESOR, OBĚŤ, ŽÁK, NÁSILÍ

ANNOTATION

Dušek, Petr: *Bullying in school facilities*, Brno 2009, 72 pages.

This work provides a comparison of two expressions of bullying in primary schools in Prague, which differ not only location, but in their nature. In the theoretical part of the work summarizes the knowledge of leading experts on the issue of bullying in order to provide a comprehensive picture of the socio-pathological phenomenon, which is streaky throughout the society and almost all age categories.

In the practical part of work circumstances, it compares the frequency of bullying at school and referred to the results of quantitative research that has been used, summarized in the conclusion, including recommendations .

KEYWORDS

BULLYING, OSTRACISM, AGGRESSOR, VICTIM, PUPIL, VIOLENCE

5. SLOVNÍK

AGRESOR	člověk jehož jednání se projevuje úsilím vůči některému objektu.
ALIBIZMUS	snaha vyhnout se odpovědnosti nebo nepřátelství a útočnost s výrazným záměrem ublížit.
BOSSING	šikana na pracovišti nadřízeného vůči podřízenému.
BULLYNG	šikana mezi žáky středních a vyšších škol.
DEVIACE	odchylka, uchýlení, odklonění, vybočení.
FAKTOR	rozhodující síla, uplatňující se v nějakém procesu.
GAMBLER	hráč na hracích automatech.
HANDICAP	nevýhoda, překážka, tělesné nebo psychické postižení.
INICIACE	podnět k něčemu.
MOBBING	šikana mezi zaměstnanci na pracovišti.
OBĚŤ	v širším slova smyslu osoba s tělesným nebo psychickým handicapem , případně se lišící od skupinové normy proti, které je vedena agrese.
PATOLOGIE SOCIÁLNÍ	zabývá se různými typy pedagogicky nevhodného prostředí.
PREPUBERTÁLNÍ	doba před dosažením pohlavní zralosti.
SOCIALIZACE	v sociálně psychologickém smyslu zapojení individua do lidského společenství po stránce pracovní, společenské a subjektivní.

POUŽITÉ ZKRATKY

ADD	attention deficit disorders (poruchy poznávacích schopností a s poruchami chování)
ADHD	hyperactive child syndrom (hyperaktivita s poruchou pozornosti)
CNS	centrální nervový systém.
LMD	lehká mozková dysfunkce
MŠMT ČR	Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy ČR

6. SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

- ČÍRTKOVÁ, L.: Policejní psychologie. 1.vyd. Praha, Portál 2000, ISBN 80-7178-4753.
- ERB, H. H.: Násilí ve škola a jak mu čelit. Překl. J. Stach.1. vyd. Praha: Amulet, 2000, ISBN 80-86299-22-8.
- HARTL, P., HARTLOVÁ, H.: Psychologický slovník. 1. vyd. Praha: Portál, 2000, ISBN 80-7178-303-X.
- HEIDBRINK, H.: Psychologie morálního vývoje. Portál, Praha 1997, ISBN 80-7178-1789.
- KOLÁŘ, M.: Bolest šikanování. 1. vyd. Praha: Portál, 2001, ISBN 80-7178-513-X.
- KOLÁŘ, M.: Skrytý svět šikanování ve školách. 1. vyd. Praha: Portál, 1997, ISBN 80-7178-123-1.
- KOLÁŘ, M.: Tři praktické pohledy na šikanování. Východisko pro účinnou první pomoc. Slovník k tématu Prevence šikanování na školách. Institut pedagogicko-psychologické poradenství ČR, Praha 1998, ISBN – nevedeno.
- KOLÁŘ, M.: Prevence šikanování na školách. Výchovný poradce, 1997, č. 12, příloha zpravodaje IPPP a ASPPŠ. ISBN – nevedeno.
- KOLÁŘ, M.: Fenomén šikanování u dětí a mládeže. Metodický materiál PPPM UZ s.p. IPS, 1990, č. 8. ISBN – nevedeno.
- MATOUŠEK, O., KROFTOVÁ, A.: Mládež a delikvence. 1. vyd. Praha: Portál, 1998, IBSM 80-7178-226-2.
- NAKONEČNÝ, M.: Encyklopedie obecné psychologie. 2.rozšířené vyd. Praha: Academia, 1997, ISBN 80-200-0625-7.
- PARRY J., CARRINGTON, G.: Čelíme šikanování sborník metod. Překl. V. Slavík. Praha: Institut pedagogicko-psychologického poradenství ČR, 1997, ISBN – neveden.
- PRŮCHA, J.: Moderní pedagogika. Portál, Praha 1998, ISBN 80-7178-1703.
- PŘYCHYSTAL, I.: Závěrečná zpráva z orientačního výzkumu zaměřeného na výskyt a formy šikanování mezi žáky ZŠ v okrese Most. PPP, Most 1998.
- ŘÍČAN, P.: Agresivita a šikana mezi dětmi.1. vyd. Praha: Portál,1995, ISBN 80-7178-049-9.
- SOCHŮREK, J.: Vybrané kapitoly ze sociální patologie I. díl. 1.vyd. Liberec: Technická univerzita v Liberci, 2001, ISBN 80-7083-474-3.
- SOVÁK, M. a kolektiv: Defektologický slovník. 3. upravené vyd. Jinočany: NAKLADATELSTVÍ H+H, 2000, ISBN 80-86022-76-5.
- ÚZ č.282: Trestní předpisy 2002. ZÁKON č. 140/1961 Sb., trestní zákon, ZÁKON č. 141/1961 Sb., trestní řád, ZÁKON č. 200/1990 Sb., o přestupcích. 1. vyd. Ostrava: Sagit, 2001. ISBN 80-7208-253-1.

- VÁGNEROVÁ, M.: Poruchy adaptace. 2. vyd. Liberec: Technická univerzita v Liberci, Fakulta pedagogická, 1996, ISBN 80-7083-177-4.
- VÁGNEROVÁ, M.: Psychologie problémového dítěte školního věku. 1. vyd. Praha: Univerzita Karlova, Husitská teologická fakulta 1997, ISBN – 80-7184-487-8.
- VÁGNEROVÁ, M.: Psychologie školního dítěte. 1. vyd. Praha: Univerzita Karlova, Husitská teologická fakulta, 1995. ISBN – 80-7184-487-X.
- VÁGNEROVÁ, M.: Psychopatologie pro pomáhající profese. 1. vyd. Praha: Portál, s.r.o, 1999, ISBN 80-7178-214-9.
- VÁGNEROVÁ, M.: Vývojová psychologie. Praha: Portál, s.r.o, 2000, ISBN 80-7178-308-0.
- ZAPLETAL, J.: Kriminologie I. Díl. 2.vyd. Praha: Policejní akademie ČR, 1995, ISBN 80-85981-15-7.
- ZAPLETAL, J.: Kriminologie II. Díl. 2. vyd. Praha: Policejní akademie ČR, 1996, ISBN 80-85981-28-9.
- <http://cs.wikipedia.org/wiki/%C5%A0ikana>

7. SEZNAM TABULEK

Tabulka č. 1		Počet respondentů
Tabulka č. 2	otázka č. 1	Víš, co je šikana, šikanování?
Tabulka č. 3	otázka č. 2	Které z následujících chování považuješ za šikanování ?
Tabulka č. 4	otázka č. 3	Napiš, co podle tebe znamená šikana, šikanování, jaké jiné chování bys nazval(a) šikanováním
Tabulka č. 5	otázka č. 4	Máš sám/sama zkušenost se šikanováním tak, jak jsi ho popsal(a) výše?
Tabulka č. 6	otázka č. 5	Kde jsi se setkal(a) se šikanováním?
Tabulka č. 7	otázka č. 6	Kolik Ti bylo let při prvním setkání se šikanováním?
Tabulka č. 8	otázka č. 7	Šikanoval(a) jsi někdy někoho?
Tabulka č. 9	otázka č. 8	Pokud ano, koho jsi šikanoval(a)?
Tabulka č. 10	otázka č. 9	Kde jsi šikanoval(a)?
Tabulka č. 11	otázka č. 10	Ten, koho jsi šikanoval(a), byl(a):
Tabulka č. 12	otázka č. 11	Proč jsi šikanoval(a)?
Tabulka č. 13	otázka č. 12	Jak jsi šikanoval(a)?
Tabulka č. 14	otázka č. 13	Šikanoval(a) jsi sám(a)?
Tabulka č. 15	otázka č. 14	Popiš, jak ses při šikanování cítil(a) jako šikanující :
Tabulka č. 16	otázka č. 15	Byl jsi někdy šikanován(a)?
Tabulka č. 17		Podotázka k otázce č. 15
Tabulka č. 18	otázka č. 16	Byl(a) jsi šikanován(a):
Tabulka č. 19	otázka č. 17	Ten, kdo Tě šikanoval, byl(a):
Tabulka č. 20	otázka č. 18	Kde jsi byl(a) šikanován(a)?
Tabulka č. 21	otázka č. 19	Jak jsi byl(a) šikanován(a)?
Tabulka č. 22	otázka č. 20	Popiš, jak ses při šikanování cítil(a) jako šikanovaný(a) (oběť)
Tabulka č. 23	otázka č. 21	Svěřil(a) jsi se někomu se šikanováním?
Tabulka č. 24	otázka č. 22	Pokud ses svěřil(a), tak komu?
Tabulka č. 25	otázka č. 23	Pokud jsi se nesevěřil(a), tak proč:
Tabulka č. 26	otázka č. 24	Proč podle tebe lidé šikanují druhé?
Tabulka č. 27	otázka č. 25	Myslíš si, že nevdá ubližovat druhým?
Tabulka č. 28	otázka č. 26	Pokud se dostaneš do situace, kdy bude někdo ubližovat (šikanovat) druhému(ho)?
Tabulka č. 29	otázka č. 27	Cítíš se v současné době ve třídě/ve škole osamělý(á)?
Tabulka č. 30	otázka č. 28	Jak často býváš o přestávkách sám(a)?
Tabulka č. 31	otázka č. 29	Jsi v současné době někým šikanován(a)?
Tabulka č. 32	otázka č. 30	Šikanoval(a) jsi někdy svého učitele?
Tabulka č. 33		Souhrn výskytů šikany

8. PŘÍLOHY

a. Dotazník

Anonymní dotazník pro žáky 9. ročníku ZŠ Gen. Janouška (Bohumila Hrabala)

Instrukce:

Na otázky odpověz tím, že zakroužkujes písmeno nebo číslo u odpovědi, kterou považuješ za správnou (např. (a)). Pokud považuješ za správné více odpovědí, označ všechny vhodné odpovědi. Na otázky, kde nejsou uvedeny možnosti, odpověz vlastními slovy do řádků.

Označ nebo napiš odpověď, která tě napadla jako první!

Třída:

5.

9.

Věk:

Dívka:

Chlapec:

1. Víš, co je šikana, šikanování?

- a) vím
- b) už jsem to slovo slyšel(a), ale nevím
- c) ještě jsem to slovo neslyšel(a)

2. Které z následujících chování považuješ za šikanování ?

- a) soustavné nebo časté nadávání
- b) zlé pohledy
- c) častý výsměch
- d) časté bití, strkání
- e) braní nebo ničení tvých věcí (pomůcky, svačiny...)
- f) urážky tvých rodičů nebo sourozenců
- g) urážky kvůli barvě pleti nebo původu tvých rodičů
- h) vyhrožování násilím nebo braním věcí
- i) nucení odevzdávat peníze nebo něco kupovat

3. Napiš, co podle tebe znamená šikana, šikanování, jaké jiné chování bys nazval(a) šikanováním

.....
.....
.....

4. Máš sám/sama zkušenost se šikanováním tak, jak jsi ho popsal(a) výše?

- a) ano
- b) ne
- c) se šikanováním jsem se nikdy nesetkal(a)

5. Kde jsi se setkal(a) se šikanováním?

- a) ve škole
- b) mimo školu
- c) se šikanováním jsem se nikdy nesetkal(a)

6. Kolik Ti bylo let při prvním setkání se šikanováním?

Do které třídy jsi chodil(a)?

7. Šikanoval(a) jsi někdy někoho?

- a) ano, několikrát
- b) ano, jednou
- c) ne, nikdy
- d) ne, ale chtěl(a) jsem

8. Pokud ano, koho jsi šikanoval(a)?

- a) spolužáka/spolužačku ze třídy
 - b) spolužáka/spolužačku ze školy
 - c) někoho jiného (napiš koho)
-

9. Kde jsi šikanoval(a)?

- a) doma
 - b) ve škole při obědě
 - c) na hřišti
 - d) ve škole na záchodě
 - e) ve třídě
 - f) cestou do nebo ze školy
jinde (napiš kde)
-
-

10. Ten, koho jsi šikanoval(a), byl(a):

- 1. a) mladší, b) stejně starý(á), c) starší?
 - 2. a) menší a slabší, b) stejné postavy, c) větší a silnější?
 - 3. a) v kolektivu oblíbený(á), b) v kolektivu méně oblíbený(á)
 - 4. a) nápadně odlišný(á), b) samotářka, c) tvůj kamarád(ka)
 - 5. jiný(á) - napiš, v čem nebo jak jiný(á)
-
-

11. Proč jsi šikanoval(a)? (pro radost, pro pobavení ostatních, abys dostal(a) peníze nebo jiné věci....)

.....

12. Jak jsi šikanoval(a)?

- a) tělesně (např. bití, kopání, fackování, rány pěstí) napiš způsob
.....
- b) citově (např. nezájem, posměch, pomluvy, ponižování, nadávky) napiš způsob
.....
- c) spíše ničením (např. braní a ničení věcí, braní peněz, pití a svačiny...) napiš způsob
.....
- d) kombinací těchto způsobů, napiš jak
.....

13. Šikanoval(a) jsi sám(a)?

- a) sám / sama
- b) s kamarádem / kamarádkou
- c) bylo nás víc (kolik?

14. Popiš, jak ses při šikanování cítil(a) jako šikanující :

.....

.....

15. Byl jsi někdy šikanován(a)?

- a) ano

Jak často?

- 1. jednou
- 2. několikrát
- 3. téměř denně
- 4. několikrát denně

- b) ne

16. Byl(a) jsi šikanován(a):

- a) dívkou
- b) chlapcem
- c) partou
- d) učitelem
- e) rodičem

17. Ten, kdo Tě šikanoval, byl(a):

- a) a) mladší, b) stejně starý(á), c) starší?
- b) a) menší a slabší, b) stejné postavy, c) větší a silnější?
- c) a) v kolektivu oblíbený(á), b) v kolektivu méně oblíbený(á)
- d) a) nápadně odlišný(á), b) samotářka, c) tvůj kamarád(ka)
- e) jiný(á) - napiš, v čem nebo jak jiný(á)

.....

18. Kde jsi byl(a) šikanován(a)?

- a) doma
- b) cestou do nebo ze školy
- c) ve škole při obědě
- d) na hřišti
- e) ve škole na záchodě
- f) ve třídě
- g) jinde (napiš kde)

.....

.....

19. Jak jsi byl(a) šikanován(a)?

e) tělesně (*např. bití, kopání, fackování, rány pěstí*) napiš způsob

f) citově (*např. nezáměr, posměch, pomluvy, ponižování, nadávky*) napiš způsob

g) spíše ničením (*např. braní a ničení věcí, braní peněz, pití a svačiny...*) napiš způsob

h) kombinací těchto způsobů, napiš jak

20. Popiš, jak ses při šikanování cítil(a) jako šikanovaný(a) (oběť):

.....
.....
.....

21. Svěřil(a) jsi se někomu se šikanováním?

a) ano

b) ne

22. Pokud ses svěřil/a/, tak komu?

a) matce

b) otci

c) sourozenci

d) učiteli

e) policii

f) lince důvěry

g) jiné osobě (napiš komu).....

23. Pokud jsi se nesevřil(a), tak proč:

a) ze strachu

b) ze studu

c) z jiného důvodu (napiš proč)

.....
.....

24. Proč podle tebe lidé šikanují druhé?

.....
.....
.....

25. Myslíš si, že nevdí ubližovat druhým?

a) ano

b) ne

c) někdy

26. Pokud se dostaneš do situace, kdy bude někdo ubližovat (šikanovat) druhému(ho)?

- a) přivolám pomoc
- b) budu oběť bránit
- c) budu přihlížet a dělat, že se nic neděje
- d) pobaví mě to a budu to vtipně komentovat
- e) připojím se k šikanujícímu
- f) uteču

27. Cítíš se v současné době ve třídě/ve škole osamělý(á)?

- a) ano
- b) ne

28. Jak často býváš o přestávkách sám(a)?

- a) nikdy
- b) občas
- c) neustále

29. Jsi v současné době někým šikanován(a)?

- a) ano
- b) ne

30. Šikanoval(a) jsi někdy svého učitele?

- a) ano
- b) ne
- c) nevzpomínám si

Děkuji ti za spolupráci. Údaje, které jsi uvedl(a) do dotazníku použiji jako podklady pro diplomovou práci. S Tvými odpověďmi nebude seznámen nikdo další.